

ખાલ-વાડી

ભાગ ૩ નો

(ત્રીજી આવૃત્તિ)

(પ્રેસથી ગોઠા અને પાંચમા માટે)

૧૧૬૨૭

સ્વર્ગસ્થ માતાપિતાના

અમર આત્માને

ભક્તિભાવપૂર્વક સમર્પણ

૨૨૩૧૦ વિદ્યાપીઠ શ્રી વિદ્યા યા વિમુક્તયે ।

જાનવાર ૧૯૨૨

૧૯૨૨ ૧

સ્વર્ગસ્થ માતાપિતાના

કવિતા બાળકોને અને માતા માણસોને પણ સ્વાભાવિક રીતેજ પ્રિય હોય છે, તેથી આ સંગ્રહમાં કવિતાનું ધોરણ બાણી બૂચીને ઉચ્ચ રાખવામાં આવ્યું છે. ફૂલ-વાડી, મહેવતો, અને ઉખાણા એ સાહિત્યનાં અગત્યનાં અંગ છે. તેની ઘેઘી વાનગી ખીરસવામાં આવી છે. સરસ વિદ્યાર્થીઓ અને શિક્ષકો રસ લાગતાં વધારે ને વધારે સંગ્રહ સ્વપ્રયત્નથી કરી લેશે. કવિતાનું ધોરણ ઉચ્ચ રાખેલું હોવાથી પહેલો ખંડ અંગ્રેજી પહેલાં ધોરણ અને બીજો ખંડ બીજા ધોરણના વિદ્યાર્થીઓના ઉપયોગમાં પણ આવી શકશે. ત્રીજી આ વર્ષે તો બીજો ખંડ શુદ્ધશાલીમાં છઠ્ઠા ધોરણના બાળકોને પણ નવોનવ હોવાથી ચલાવી શકાશે. આ સંગ્રહોની પ્રેરણા મારે એ દીક્ષિતનો અને કવિતાના લેખકોનો આભાર સારું છું. માલ વાડીની ત્રીજી આવૃત્તિ કદાચ પણ ફેરફાર વગર પ્રગટ થાય છે.

ગાંધી દિવસ
૧૮ ૪ ૨૨ સુરત

કલ્યાણજી વિહારજી

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૧૬૨૭ ગ્રંથીક

પુસ્તકનું નામ બાલ્યાસી-૩

વિષય મધ્યક : ૮૪૩ : ૬- : ૧૨૧

બાલ-વાડી

ભાગ ૩ જે

ખંડ ૧ લો

[ધોરણ ચોથા માટે]

૧

ધૈર્યસ્તુતિ

(વસંતતિલકા)

નિદ્રા મહીં નહિ હતું તનભાન જ્યારે,
જેણે જુઓ પુરણ રક્ષણ કીધું ત્યારે;
તેને પ્રભાત સમયે પ્રથમે સ્મરે;
કાર્યો બધાં દિવસનાં પછીથી કરે. ૧
જીવોનું પાલન કરે પ્રીતથી સદા એ,
રે જીવ કાજ રચના જગની જણાયે;
તેજસ્વી સૂર્ય રશ્મી+ નિત્ય પ્રકાશતા રે,
હે જીવને જીવન શક્તિ વધારતા રે. ૨
ટાળે તમિર* ગગને ભમી દિન રાત,
આરામની નથી તહીં પણ એક વાત;

ચાકયો બધા દિવસના અમથીજ પ્રાણી,
 રાત્રિ ભલી સુખ દીએલર નિંદ આણી. ૩
 જે મેઘમંડળ કરે નિયમિત વૃષ્ટિ,
 સતોષ ને હરખ માંહી દુલાર્થ સૃષ્ટિ;
 પૃથ્વી વનસ્પતિ વટે ધન ધાન્ય આપે;
 પ્રાણી તાણાં કઠિન કષ્ટ અનેક કાપે. ૪
 શું આ સજ્યાં પવન પાવક પ્રાણી-ઈશે,
 પ્રાણી તણું જીવન એ તણ નિત્ય દીસે;
 જે ચાકરી મનુષ્યની તણને દીધી છે,
 શું સુખ સાધન તણી રચના દીધી છે ? ૫
 આહા ! પ્રભુ ! મનુષ્યને મન બુદ્ધિ આપી,
 સત્તા વડી સહુ જીવો પર તેની સ્થાપી;
 એવું રૂઢું સદિવઃ પાલન જે કરે છે,
 તેને ભૂલી નહિ ભજે જન પાપી તે છે. ૬
 માગું સુબુદ્ધિ પ્રભુજી ! નીતિપંથ વાળો;
 ભૂલાવતા સરવ સંશય મુજ ટાળો;
 છે મુજ ધર્મ ગણી કામ બધાં કંરે,
 સદ્ભક્તિથી પ્રભુ-તણા ચરણે ઠંરે. ૭

મધુવચરામ

* અગ્નિ ÷ રાત-દિવસ.

ગુણવંતી ગુજરાત

ગુણવંતી ગુજરાત, અમારી ગુણવંતી ગુજરાત !
 નમીએ નમીએ માત ! અમારી ગુણવંતી ગુજરાત; (ધ્રુવ)
 મોંધેરા તુજ મણિમંડપમાં આ ઝુકી રહ્યાં અમ શિષ,
 માત મીઠી તુજ ચરણ પડીને માગીએ શુભ આશિષ !

અમારી ગુણવંતી ગુજરાત ! ૧

મીઠી મનોહર વાડી આ તારી નંદનવનશી અમોલ,
 રસકુલડાં વીણતાં વીણતાં ત્યાં કરીએ નિત્ય કલોલ !

અમારી ગુણવંતી ગુજરાત ! ૨

સંત મહંત અનંત વીરોની બહાલી અમારી માત !
 જય જય કરવા તારી જગતમાં અર્પણ કરીએ જાત !

અમારી ગુણવંતી ગુજરાત !

ઉંડા ઘોર અરણ્ય વિષે કે સુંદર ઉપવન માંય,
 દેશ વિદેશ અહોનિશ અંતર એકજ તારી છાંય !

અમારી ગુણવંતી ગુજરાત ! ૪

સર સરિતા રસભર અમીઝરણાં રત્નાકર ભરપૂર,
 પુણ્યભૂમિ ક્ષણકૂલ ઝ્રુમી માત ! રમે અમ ઉર !

અમારી ગુણવંતી ગુજરાત ! ૫

હિંદુ, મુસલમાન, પારસી, સર્વે માત ! અમે તુજ પાળ,
અંગ ઉમંગ ભરી નવરંગે કરીએ સેવા બહુ કાળ !

અમારી ગુણવંતી ગુજરાત ! ૬

હર પ્રભાત સમાં અજવાળી, ટાળી દે અંધાર !

એક સ્વરે સહુ ગગન ગજવતો, કરીએ જય જયકાર !

અમારી ગુણવંતી ગુજરાત ! ૭

અમરદાર

૩

સ્વદેશપ્રીતિ

(બૂજંગી છંદ)

ભલી ભારતભૂમિ વિષે રોજ રે'તો,
હશે કા બિચારો નથી જહ ક'તો;
“ભલો દેશ મારો ભલી ભોમ મારી,
મને પ્રાણથી નિત્ય છે એજ ધ્યારી.” ૧
હશે મૂળ કા મારતો ભૂમિ ભારે,
નથી દેશની દાઝ જેને લગારે;
સદા શુષ્ક હૈયું રહે વજ જેવું,
કશું કમ જાણે નથી લેવું દેવું. ૨
હશે તે કદાપિ બહુ લક્ષ્મીવાળો
વડો દેખણી રાજવી ને રૂપાળો;

તથાપિ ન જીતેને વિવેકી વખાણે,
 ભરે પેટ તે કાગ કીડા પ્રમાણે. ૩
 સ્વદેશી વડો દેશીનાં દુઃખ ટાળે,
 હજારો જનોને સદા જેહ પાળે;
 વળી લોકકલ્યાણમાં લાભ લેખે;
 પુરા પ્રેમથી કાણુ તેને ન પેખે ? ૪
 નથી વિદ્વતા વાપરી દેશ દાગે,
 નથી વાપરી પાઈ જે લોક કાજે;
 નથી કામ કીધાં સ્વદેશાભિમાની,
 વૃથા જન્મ ખોયો કરી શી કમાણી ? ૫
 વિદેશે વસીને ઘણો કાળ ગાળી,
 સ્વદેશે ગયો જે ભલો ભાગ્યશાળી;
 વિયોગી સગાં ભૂમિને ભેટી ભાવે.
 કહો કાણુને હર્ષનાં આંસુ નાવે ? ૬
 (ચોથી ચોપડી)

*

૪

“ સુખ દુઃખ મનમાં ન આણીએ ”

(રાગ વેરાવળ)

સુખદુઃખ મનમાં ન આણીએ, ઘટ સાથે રેઢીયાં,
 ટાંચી તે ઢોંધનાં નવ ટળે, રધુનાથનાં જડીઆં. સુખદુઃખ

નળરાજ સરખો નર નહિ, જેની દમયંતી રાણી,
 અર્ધે વસ્ત્રે વનમાં લમ્યાં, ન મળે અન્ન ને પાણી. સુખદુઃખ.
 પાંચ પાંડવ સરખા બંધવા, જેને દ્રૌપદી રાણી,
 ખાર વરસ વન ભોગવ્યાં, નયણે નિદ્રા ન આણી. સુખદુઃખ.
 સીતા સરખી સતી નહિ, જેના રામજી સ્વામી,
 રાવણ તેને હરી ગયો, સતી મહાદુઃખ પામી. સુખદુઃખ.
 રાવણ સરખો રાજ્યો, જેને મદોદરી રાણી,
 દશ મસ્તક છેદાઇ ગયાં, બધી લંકા લુટાણી. સુખદુઃખ.
 હરિશ્ચંદ્ર રાય સતવાદીઓ, તારાલોચની રાણી,
 તેને વિપત્તિ બહુ પડી, ભયાર્ નીચ ઘેર પાણી. સુખદુઃખ.
 એ વિચારી હરિને લજે, તે સાંચજ કરશે,
 જીઓ આગે સાંચ ઘણી કરી, તેથી અર્થજ સરશે. સુખદુઃખ.
 સર્વ કાઈને જ્યારે ભીડ પડી, સમયા અંતરજમી.
 ભાવટ ભાગી ભૂધરે, મહેતા નરસેને સ્વામી. સુખદુઃખ.
 નરસિંહ મહેતા

કૃષ્ણ અને સુદામો

સુદામાનો સત્કાર
 (રાગ માઝ.)

સૂતા શય્યાએ શ્રી અવિનાશ રે, અષ્ટ પટરાણીઓ છે બે પાસ રે,
 એવે હાસી ધાતી આવી રે, જોઇ નાથે પાસે બોલાવી રે.

બોલી સાહેલી શિર નામી રે, દ્વારે આળ્યો કાઈ સ્વામી રે;
 ન હોય નારદ અવશ્યમેવ રે, નહિ વસિષ્ઠ ને વામદેવ રે.
 ન હોય દુર્વાસા ને અગસ્ત્ય રે, મેં તો ઋષિ જોયાછે સમસ્તરે;
 નહિ વિદ્યામિત્ર કે અત્રિ રે, નથી લાળ્યો ચિદ્દી કે પત્રી રે.
 દુઃખી દરિદ્ર સરખો ભાસે રે, એક તુંખીપાત્ર છે પાસે રે,
 પિંગળ જટા ભસ્મે ભરિયો રે, ક્ષુધા રૂપી નારીને વરિયો રે.
 શેરીએ શેરીએ થોકથોક રે, તેને જોવા મળ્યા બહુ લોક રે;

કહાળ્યું કરી પ્રણામ રે, માંડે વિપ્ર સુદામો છે નામ રે.

એમ દાસી કહે કરજોડ રે, ખરો ખરો કહે રણછોડ રે;
 મારો બાળસ્નેહી સુદામો રે, હું દુઃખીઆનો વિસામો રે.
 ઉઠી ધાયા જાદવરાય રે, નવ પહેર્યાં મોજાં પાય રે;
 પીતાંબર ભૂમિ ભરાય રે, રાણી રૂકિમણી ઉંચાં સ્થાય રે.
 અતિ આનંદે કૃત્તી કાય રે, હરિ દોડે ને શ્વાસે ભરાય રે;
 પડે આખડે બેઠા થાય રે, એક પળ તે જુગ જોવી જાય રે.
 સ્ત્રીઓને કહી ગયા ભગવાનરે, પૂજાયાળ કરો સાવધાન રે;
 હું જે ભોગવું રાજ્યાસન રે, તે તો એ બ્રાહ્મણનું પુન્ય રે.
 જે કાઈ નમશે એના ચરણ ગ્રાલીરે, તે નારી સહુપેં વાલીરે;
 તવ સ્ત્રી સહુ પાછી ફરતી રે, સામગ્રી પૂજની કરતી રે.

સહુ કહે માંહે માંહે ખાઈ રે, કેવાં
 જને શામળિયા શું સ્નેહ રે, હશે કંદર્પ સરખો દેહ રે.
 લઈ પૂજના ઉપહાર રે, રહી ઉભી સોળ હજાર રે;
 ખાઈ લોચનનું સુખ લીજે રે, આજ જોડનું દશન કીજે રે.
 ઋષિ શુકલ કહે રામ રે, શામળિયોજી મળવા બય રે;
 ધર્મીલેજીએ છુટી ચાલે રે, દીધી દોટ તે દીનદયાળે રે.
 સુદામે દીઠા કૃષ્ણ દેવ રે, છૂટયાં આંસુ શ્રાવણ નેવ રે;
 જુએ કૌતક ચારેવણી રે, ક્યાં આ વિપ્ર ક્યાં અશરણશર્ણ રે.
 જુવે દેવ વિમાને ચડિયા રે, પ્રભુ ઋષિને પાચે પડીઆ રે;
 હરિ ઉઠાડયા અહીં હાથ રે, ઋષિજી લીધા હૈડા સાથ રે
 મળ્યા બદલ જોવા પૂંઠે રે, પ્રેમનાં આલિંગન નવ છુટે રે;
 મુખ અન્યોઅન્ય જોયાં રે, હરિનાં આંસુ સુદામે લોયાં રે.
 તુંબીપાત્ર ઉલાળીને લીધું રે, દાસત્વ દયાળે કીધું રે;
 ઋષિ પાવન કર્યું મુજ ગામ રે, તમે પવિત્ર કર્યું રંક ધામ રે.
 તેડી આબ્યા વિશ્વાધાર રે, મંદિરમાં હરખશી અપાર રે;
 હસ્ત ઝાલી હરખે મુરારિ રે, જોઈ હાસ્ય કરે સહુ નાસી રે.
 ધણું વાંઠા બોલ્યાં, સત્યભામ રે, આવા કુટડા મિત્ર સુદાસા રે !
 હરિ તેને ઉઠીને શું ધાયા રે, ભક્તી નાનપણાની મળ્યા રે.

મલી જેવા સરખી એડી રે, હરિને સોધો અને સખેડી રે;
 જે ઠાઠા બાળકબદ્ધાર નીકળશે રે, તે તો કાકાને દેખીછળશે રે.
 તવ બોલ્યા રૂકિમણી રાણી રે, તમે બોલો છો શું બણી રે;
 વલણ.

શું બોલો વિસ્મય થઇ, હરિભક્તને ઓળખો નહિ;
 બેસાડયા મિત્રને ચંચા હપર, ઢોળે વાયુ હરિ હભા રહી.

૨

ગોઠડી

(સમ મલાસ)

ગોવિંદે માંડી ગોઠડી, કહોને મિત્ર અમારા,
 સાંભળવા આતુર છું, સમાચાર તમારા.—ગોવિંદે૦
 શે દુઃખે તમે દુખળા, એવી ચિંતા કેહી;
 મત્ત મૂકીને કહો મને, મારા બાળ સ્નેહી.—ગોવિંદે૦
 પછી મુદામે બોલિયા, પ્રભુને શીશ નામી;
 તમારું અબલણું કાંઈ નથી, છો અંતરજમી.—ગોવિંદે૦
 અમને તો દુઃખ વિજેગતું, નહિ પ્રભુજી પાસે
 આજ હરિ કુંજે જે મળ્યા, પિંડ પુણ્ય થાશે.—ગોવિંદે૦

[રાગ સામગ્રી]

પછી સામગ્રિયો બોલીઆ, તને સાંભરે રે;
 હાજી નાનપણાની પેર, મને કેમ વિસરે રે.
 આપણ બે મહિના સાથે રહ્યા, તને૦
 હજી સાંધીપતિ ઋષિને ઘેર. મને૦

અન્ન ભિક્ષા માગી લાવતા, તને૦

હાજી જમતા ત્રણે ભ્રાત. મને૦

આપણુ સુતા એક સાથેરે, તને૦

સુખ દુઃખની કરતા વાત. મને૦

પાછલી રાતના જગતા, તને૦

હાજી કરતા વેદની ધુન્ય. મને૦

ગુરુ આપણા ગામે ગયા, તને૦

જન્યવા કાઈક મુન્ય. મને૦

કામ લીધું ગોરાણીએ, તને૦

કહ્યું લઈ આવોને કાષ્ટ. મને૦

શરીર આપણાં ઉકળ્યાં, તને૦

હાજી માથે તપેયો અરિષ્ટ. મને૦

સ્કંધે, કહોવાડા ધર્યા, તને૦

ધણું દૂર ગયા રણછોડ. મને૦

આપણે વાદ વદા ત્રણે ખાંધવા, તને૦

હાજી કાડયું મોઢું ખોડ. મને૦

ત્રણે ભારા ખાંધ્યા દોરડે, તને૦

હાજી આવ્યા ખારે મેહ. મને૦

શીતળ વાયુ વાયો ધણો, તને૦

ઠાઠે થરથર ધ્રુજે દેહ. મને૦

નદીએ પૂર આપ્યું ધણું, તને૦
 ધન વરસ્યો મૂશળધાર. મને૦
 એકે દિશા સુઝી નહિ, તને૦
 થયા વીજતાણા ચમકાર. મને૦
 ગુરુજી ખોળવા નિસર્યા, તને૦
 કહ્યું સ્ત્રીને કીધો તેંકર. મને૦
 આપણને હૃદય શું ચાંપિઆ, તને૦
 પછી નેડીને લાવ્યા ઘેર. મને૦

(સુદામા ચરિત્ર)

પ્રેમાનંદ

*

૬

“નખળાપર ના હાથ ઉગામો”

નખળાપર ના ઉગામો, નહિ તેમાં જથ પામોરે-ટક.
 નખળાને સખળો સપડાવી કીર્તિ માને ભારેરે,
 તે માને પણ લોક ન માને, શૂરજનો ધિક્કારેરે. નખળા. ૧
 શૂર હોય તે શૂરને દેખે, રાજી ત્યારે થાયેરે,
 પરાક્રમી વખણાયે જગમાં, છો કદી હારી જાયેરે. નખળા. ૨
 શૂરની સામા જોઈ શૂરની, છાતી ઉંચે આવેરે,
 કીર્તિની કલગીને માટે, લડે તે બને ભાવેરે. નખળા. ૩

હાથ કરે નખળાપર જે દા, પાપી તે કહેવાયેરે,
 જગે જગે નાદાન ગણાયે, નામરદોજ મનાયેરે. નખળા. ૪
 ભણી ગણી નખળાનું રક્ષણ, સખળે કરવું જોઇએરે,
 દુઃખદેતો નખળો હોય નર્મદ, કર ન ઉપાડો તોયેરે. નખળા. ૫
 કવિ નર્મદ

હિતનાં વચનો

(હરિગીત)

હિત કહ્યું સૂણે ન કંઈ તે, બધિર સરખો બાણુવો,
 થાય સ્વાધીન કોધને તે, આંધળા સમ માનવો;
 સાંઝે જે બોલી ન જાણે, યૂંગ સરખો ધારવો,
 સાંઝે માડું ન સમજતાને, પશુ સમજી કહાડવો. ૧
 તેજ મોટો બાણુવો જે, નીત પર ઉપકારી છે,
 ધીર તેને ધારવો જે, રણે નિર્ભય ભારી છે;
 ધન જીવાની ઉંમર પર જે, નથી ભરોસો રાખતો,
 ચતુર શાણો બાણુવો તે, મનનો સુખી થતો. ૨
 સાંભળી સ્તુતિ આપણીરે, ભૂલી ખાવી ના ખતા,
 સ્વાર્થ સાંઝે લોક લુચ્યા, જૂઠું ગ્રહું બોલતા;
 નિદે દાર્ઘ્ય આપણે તો, લડવું નહિ તે સાંભળી,
 પીઠ પાછળ લોક હલકા, ભૂંડું બોલે તે વળી. ૩

ગરીબ કાને જોઈ તેનો, અનાદર કરવો નહિ,
કાઈ કાળે આપણી પણ, રે દશા તેવી સહી;
હિતુ જનની શીખ ફરું, કદુ ભાષણ છે ખરું,
તોય તે હિતકાર માટે, વેર શું કરવા કરું. ૪

છાની વાતો આપણી તે, ભરોસે કહેવી નહિ,
સાચ સ્નેહી હોય તો વળી, ભરોસે કહેવી સહી;
આમદાની ખર્ચ લખવે, લોક સાવધ રેય છે,
વહેવારે શરમ રાખે, હાનિ હોરી લેય છે. ૫

લેવી નાના પાસથી પણ, ચાતુરીની વારતા,
પતે કળ્યે ઘેર મેળે, કાળ પાસે ના જતા;
ભૂંડું મોલો ના કદિ કા, મુએલાનું સર્વથા,
વૈરભાવ ન રાખવો ના ઉધાડો છાની કથા. ૬

મીઠું જમવા જીભનેરે, ઝાઝી દેવ ન પાકવી,
કાંઈ કળ્યે હોરી લેવા, ડોકી ખાંર ન કાઢવી;
એક કામ પૂરું થયેથી, હાથ ખીજે ધાલવો,
બેની વાતોમાં ત્રીજ્યે, ઝટ વિચાર ન આલવો. ૭

નર્મદ.

ઉત્તમ કુળ

(ચોપાઇ)

જે કુળમાં સંપૂર્ણ સંપ, જે કુળમાં જનને બહુ જાંપ;
કરે સદા કીર્તિનાં કામ, ઉત્તમ કુળ તો એનું નામ.
ચોખ્ખાં ધારે અગે ચીર, ભલુંજ જેનું મન ગંભીર;
તેવાં જન ધર માંડી તમામ, ઉત્તમ કુળ તો એનું નામ.
ઉત્તમ ધંધો જે આદરે, દ્વેષ કલેશ થકી દીલ ડરે;
દેણું નહિ શિર એકે દામ, ઉત્તમ કુળ તો એનું નામ.
અંતરમાં ન ધરે અભિમાન, કદી ધરે નહિ નિંદા કાન;
કરે નહિ દૂષણનું કામ, ઉત્તમ કુળ તો એનું નામ.
કદીયે ચડયું ન હોય કલંક, સત્યપણું પાળે નિઃશંક;
ધર્મતણું તે નિર્મળ ધામ, ઉત્તમ કુળ તો એનું નામ.
સુંદરીઓને મળતું સુખ, દેખે નહિ સ્વપ્નામાં દુઃખ,
ગુણીને બધું વખાણે ગામ, ઉત્તમ કુળ તો એનું નામ.
નામે ઉત્તમ કુળ તો ધણાં, આ લક્ષણ ઉત્તમ કુળ તણાં,
દીલથી કહે છે દક્ષપતરામ, ઉત્તમ કુળ તો એનું નામ.

દોહરા

સદ્વિદ્યા સદ્ગુણ સુધન સદાયરણ સુવિચાર;
ઉત્તમ કુળ તો એજ છે, જે ધર સુખી નરનાર.
દક્ષપતરામ

ગમાર

- કરી ભરંસો કર્મનો, કહે થશે થાનાર;
આપૃતજે ઉદ્યોગને, એ પણ એક ગમાર. ૧
- તેલ તુલ્ય અંતર તપે, મૂકે વળી વધાર;
બળતાને બાળે બહુ, એ પણ એક ગમાર. ૨
- કરે વિચાર કર્યા વિના, અવસર વિરુદ્ધ ઉચાર;
સમય વિષે સમજે નહિ, એ પણ એક ગમાર. ૩
- સહજ વાતમાં સર્વ પર, ખોટો રાખે ખાર;
વેર વધારે વિશ્વમાં, એ પણ એક ગમાર. ૪
- નિજ દુર્ગુણ દેખે નહિ, પરનિંદા પર ખ્યાર;
છિદ્ર ઉઘાડે અવરનાં, એ પણ એક ગમાર. ૫
- છત ઝાઝી ધરમાં છતાં, નામ ધરે નાદાર;
કૃપણપણું પોતે કરે, એ પણ એક ગમાર. ૬
- ધરધણીઆણીથી લડી, બાળી દે ધરખાર;
વિમાસણ વળતી કરે, એ પણ એક ગમાર. ૭
- સમજે જે જન સર્વથી, હુંજ ધણો હુશિયાર;
પછી ન પૂછે કાઈને, એ પણ એક ગમાર. ૮
- કરે ખુશામતખોર જન, વખાણ વારંવાર;
સાચું માને સર્વ તે, એ પણ એક ગમાર. ૯

આમળ કહે અમીર તું, પાછળ કહે કુંભાર;
 એવાને નવ ઝાળખે, એ પણ એક ગમાર. ૧૦
 ઉપજ ખરચના આંકનો, શોધે નહિ સુમાર;
 વણ લેખે ધન વાવરે, એ પણ એક ગમાર. ૧૧
 પ્રથમ ચઢાવી પુણ્ય ને, છેવટ છાંટે છાર;
 ધમ્યું કનક ધૂળે ધરે, એ પણ એક ગમાર. ૧૨
 ઉઘમને અળખો ધરી, જઈને રમે જુગાર;
 ઈચ્છે ધન એમાં થકી, એ પણ એક ગમાર ૧૩
 પ્રજાકરુણાથી પૃથ્વીપર, થઈ સૂમો સરદાર;
 આશિષ લે નહિ અવરની, એ પણ એક ગમાર. ૧૪
 ઉપકારી જનનો કદી, ઉર ન ધરે આભાર;
 દુનીઆમાં દલપત કહે, એ પણ એક ગમાર. ૧૫

દલપતરામ

*

૧૦

‘જીવ્યાથી જોયું બહુ’

[સોરઠ]

દેશાટન દિલ્હાર, વિચરી વિદ્યમાં કર;
 સાંપડશે સુખ સાથ, જીવ્યાથી જોયું બહુ.

અવગ્રોહન ક્યમ થાય, વિદેશમાં વિચર્યા વિના;
 ભૂગોળ ક્યમ જાણાય, જીવ્યાથી જોયું જાણું.
 જાત જાણના દેશ, જનો જનાવર જુજવાં;
 વાણી ને વળી વેશ, જીવ્યાથી જોયું જાણું.
 પડિત ને વળી પાન, વિદેશને વેઠ્યા વિના;
 ગણાય નહિ ગુણવાન, જીવ્યાથી જોયું જાણું.
 જગદીશની જમીન, સ્વદેશ નેમ વિદેશની;
 બાંસે હસી ન લિનન, જીવ્યાથી જોયું જાણું.
 સહવાસે સમજાય, અંતઃકરણ અનેકનાં;
 પડકા અનુભવ થાય, જીવ્યાથી જોયું જાણું.
 મિત્રો મળે અનેક, ગુણ દેવા દેવા બેને;
 વધુમાં વસે વિવેક, જીવ્યાથી જોયું જાણું.
કવિ છુલાખી.

૧૧

ભવિષ્યના નાગરિકો

(સર્વેશ)

રહો એકરો—

થઈશ ભામડો ખડાદૂર ન્યારે, કામ કરીશ શું શું ત્યારે?
 મોટો ખેડુત થઈ ખેડીશ હું, જમીન ખડુ સારી સારી;
 નવા પાક નિખળી સારીશ, દાણત ખડુ આણીસારી—થઈશ.

રજ્જો:—

કામ શીખીને સ્થાપનું હું, આગળાટ ખાંધીશ હું;
દેશ દેશ ફર મુજ વહાણો, શક્તિ એવી સાધીશ હું—થઈશ.

ઝંજો:—

થઈશ ગંડા વેપારી હું તો, આંટ ખાંધી પરદેશે;
દુનીઆની દોલત ઉથલાવીશ, ધન્ય ધન્ય સહુ કહેશે થઈશ.

૪થો:

વેધ, હકીમ કે દાકતર થઈને, રોગ તણી જડ કાઢું;
જગત મહીં આરોગ્ય પ્રસારી, દુઃખ તિમિર હણું ગાઢું થઈશ.

પમો:—

શોધક ખની ને નવી નવી શોધો, જગત મહીં ફેલાવું;
સ્વર્ગ તણી સુખ સંપત્તને, આ જગત પરે ફેલાવું—થઈશ.

૬થો:—

ભૂગર્ભશાસ્ત્રી ખનીને મોટો, પૃથ્વી તાળાં પડ ખાણું;
જમીન ઉપર ખૂટતાં સાધનનું, ક્ષેત્ર ખતાવું ખંડાણું—થઈશ.

૭મો:—

મોટો રાજપુરુષ ખની હું, રાષ્ટ્રીય ઐક્ય વધારું;
રાજ્યોના વિખવાદ મટાડી, જગમાં શાંતિ પ્રસારું—થઈશ.

૮મો:—

શિક્ષક, કવિ, ફિલસૂફ ખનીને, જ્ઞાન પ્રસારીશ જગમાં;
કરી મનુષ્યનિર્મલ પ્રજાતા, આંતર્ય તેની જગમાં—થઈશ.

હમો:-

જન્મભૂમિ દુઃખીયાં માનવનો, સેવક નમ્ર ખતું હું;
જુદમ અને અન્યાય અધર્મની, સામે ઝૂઝી મરીશ હું—થઈશ.
સર્વ સાથે:—

શક્તિ અને સંજોગ પ્રમાણે, જે કંઈ કાર્ય કરીશું;
તેને શ્રેષ્ઠ ખતાવા માટે, કશાથીયે ન કરીશું.
થાશું ભાયડા બહાદૂર અમે,
જેઈ રહેશે ત્યારે સહુ તમે
નૂતનશ્રી.

*

૧૨

ખલક ખેલ !

(મનહર)

કથરોટ કુંડાને કે', તારૂં મોઢું પો'ણું ધણું;
એરણુ કે' વેલણુનો, માર ખાય આડણી !
ઉંટ કે' હાથીને તું—માં ખોડ તારી શૂંઠ વાંકી;
વાડ કહે વેલાને તું, પંથીને દુઃખકારિણી.
જેજે રે તમાસો ! ખેલ ખાસો આ ખલક વિષે;
ઢાડે ઢાડે કવડાનાં, છિદ્ર ખોળે ચારણી.

મગનલાલ પુરૂષોત્તમદાસ

*

ઉંઠરને

(ગઝલ)

ખણીને ખોતરી ખાધું, ક્યું આ ઘર ખંડું પોણું;
 હવે કેં રહેમ લાવીને, સિધાવો તો ઘણું સાડું.
 ન દીધાં તાં નિમંત્રણ કેં, વગર તેડ્યા ધસી આગ્યા,
 હવે સિધાવવા વિનતી સિધાવી જવ ઓ મામા!
 કરો ખસ માફ હાવે તો, ઘણું વેઠ્યું અમે હૃદયી,
 વધુ ના તાર ખેંચાશે ન તો જાશે નકી તૂટી.
 ન ધરનો એક ખૂણોયે તમે રાખ્યો સમો સાબો,
 હતા ઢાઢાર ને ઢગ ધાન્ય તે ચોખ્ખા કર્યા સર્વે.
 ન મૂક્યાં અંગ વસ્ત્રોયે કરડવા તીવ્રદંતીજી!
 છતાં જાણે પડ્યું આછું કુંડીને દેહને કરડી!
 અરે જુંડા જરાયે તો, હૃદય કે ન્યાયને ધારે;
 ન ખોદા ખાળ તેનું તો, પ્રજુની ખીક કેં રાખો.
 તમારા ત્રાસથી થાકી હવે તોખા કરું ખાપુ!
 હરે કેં એમ આવે કે મીની માશી જઈ યાયું.
 પરંતુ કાઠતાં ખડકું, પુસે જો ઉંટ ડરું તેથી;
 ઉભયનું હિત વિચારી સિધાવો છેલ્લી એ વિનતિ.
કલ્યાણજી.

અંધેરી નગરીનો ગંડુ રાજા

(ભૂજગી)

પુરી એક અંધેરીને ગંડુ રાજા,
 ટકે શેર ભાજી ટકે શેર ખાજા;
 બધી ચીજ વેચાય ત્યાં એક ભાવે,
 કદી સારી ખૂરી ન વેચે વિવેક.
 તહાં જે ચઢયા એ ગુરુ એક ચેલો,
 ગયો ગામમાં ભાગવા શિષ્ય પેલો;
 લીધી સુખડી હાટથી આપી આટો,
 ગુરુ પાસે જઈને કહે ખૂબ ખાટયો.
 ગુરુજી કહે રાત રેવું ન આંહી,
 સહુ એક ભાવે ખપે ચીજ ન્યાંહી;
 હશે ચાર ને શાહનો ન્યાય એક,
 નહિ હોય શિક્ષા ગુનાની નિવેક.
 ન એ વસ્તીમાં એક વાસો વસી જે,
 ચલો સઘ ચેલા જવું ગામ ખીજે;
 કહે શિષ્ય ખાવા પીવા ખૂબ આંહી,
 તજી તેહ હું તો ન આવીશ મ્યાંહી.

ગુરૂએ બહુ બોધ દીધોજ ખાસો,
 નહિ યોગ્ય રે'વું અહીં રાત વાસો;
 ન માની કશી વાત તે શિષ્ય જ્યારે,
 ગુરૂજી તજીને ગયા ગામ ત્યારે.
 રહ્યા શિષ્યજી તો તહી દિન ઝાઝા,
 બહુ ખાઈ પીને થયા ખૂબ તાજા;
 પછીથી થયા તેહના હાલ કેવા,
 કહું છું હવે હું સુણો સર્વ તેવા

+ + +
 દોહડા

તરકર ખાતર પાડવા ગયા વણિકને દ્વાર.
 તહાં ભીંત તૂટી પડી ચોર દબાયા ચાર.
 માત પ્રભાને ચોરની ગઈ કરવા ફરિયાદ,
 શૂળી ઠરાવી શેઠને ડોસીની સુણી દાદ.
 એવું ધર કેવું અણ્યું ખૂન થયાં તે ઠાર,
 રાતે ખાતર ખોદતાં ચોર દબાયા ચાર.
 વણિક કહે કડીઆ તણો એમાં વાંક અપાર,
 ખરેખરી એમાં નથી મારી ખોડ લગાર.
 કડીઆને શૂળી ઠરી વણિક બચ્યો તે વાર,
 ચૂક ગારો કરનારની કડીએ કરી ઉચાર.

મારો કરનારો કહે પાણી થયું વિશેષ,
 એ તો ચૂક પખાલીની મારી ચૂક ન લેશ.
 પૂરપતિ કહે પખાલીને જે તું શૂળીએ જાય,
 આજ પછી આ ગામમાં આવા યુના ન થાય.
 મુઢલાં નિસર્યો મારગે મેં જોયું તે દિશ,
 પાણી અધિક તેથી પડ્યું રાજ છાંટો રીસ.
 મુઢલાં જીને મારવાં કરી એવો નિર્ધાર,
 શૂળી પાસે લઈ ગયા મુઢલાંને તે વાર
 ફલ જાડું શૂળી તણું મુઢલાં પાતળે અંગ,
 એવી હડીકત ચાકરે જઈ કહી ભૂપ પ્રસંગ.
 ભૂપ કહે શું દરધડી પૂછો આવી કાઈ,
 શોધી ચડાવો શૂળીએ જાડા નરને જોઈ.
 જોતાં જોતાં એ જડયો જોગી જડે અંગ,
 બહુ દિન ખાઈને બન્યો રાતે માતે અંગ.
 શિષ્ય મુદ્દન માગી ગયો ગુરૂ પાસે પસ્તાય,
 ગુરૂએ આવી ઉગારીઓ અદ્ભુત કરી ઉપાય.
 જોગી શૂળી પાસે જઈ કહે ભૂપ મુણ કાન,
 આ અવસર શૂળીએ ચડેવેગે મળે વિમાન.

ચેલે બોલ્યા હું જહું એ ગુરુ કહે હું આપ,
 અધિપતિ કહે ચહીએ અમે પૂરણ મળે પ્રતાપ,
 ગુરુ ચેલાને મામથી પહોંચ્યાડયા ગાઉ પાંચ,
 રાજ શૂળી ઉપર રહ્યા અંગે વેહી આંધ,
 જહાં ભણેલ ન ભૂપતિ નીપજ એવા ન્યાય,
 કેય સુધારાની તહાં તો આશા થી ધાય ?

દસપતરામ

૩૧

૧૫

“ તહીં આ શિર ઝુકે છે ”

[ગજક]

જહાં નિજ સ્વાર્થના ખમિઃ તુલ્યા, જમ્મહે ફક્કીરી છે;
 સ્વીકારી સેવના જેણે, તહીં આ શિર ઝુકે છે.
 ચહે જે સાચને દિલથી, મરે જે સાચને માટે;
 અભય જે વીર સમળે છે, તહીં આ શિર ઝુકે છે.
 ગણે ના ખોદ સત્તાનો, ગણે ના જે સ્તુતિ નિંદા;
 ઝુકે જે લોકના હિતે, તહીં આ શિર ઝુકે છે.
 ભભૂકી દીનના દુઃખે, જીવરમાં હોળીએ જને;
 મથે એ લહાય ખુશવા, તહીં આ શિર ઝુકે છે.
 વિરોધી ને નિષ્પત્તિનાં, હજારે ખંડની સામે;
 સમરમાં કેસરી ગાજે, તહીં આ શિર ઝુકે છે.

પ્રજા ને દેશની કીર્તિ, તણી જને પુષ્પારી છે;
 ઉજળે જન્મજન્મિને, તહીં આ સિર ચુકે છે.
 ટકાવા ટેકે સ્વામિમાન, આપે આહુતિ સહુની;
 ખિરદ જે મહંતું ધારે, તહીં આ સિર ચુકે છે.
 ગણ્યું ધર દેશને જણે, કુટુંબી દેશીઓ માન્યા;
 વહાવી પ્રેમની ધાત્રી, તહીં આ સિર ચુકે છે.
 વિશ્વતિ દેશને ચરણે, ધરી નિષ્કામ બારેણી;
 કરે કુરખાની છવનની, તહીં આ સિર ચુકે છે.
 કલ્યાણી.

*

૪૬

ઈશ્વર સ્તુતિ

[પુનઃ ચાંદનીને મળતો]

તારો વાસ હીસે ભગવાન સ્થળે સ્થળે વિશ્વમાં રે.
 રહેજો તેજ અનુપમ તુજ અમ અંતર માંસ;
 થાયે પ્રકાશ ઉજળો અન્ધકાર જતાં સહુ રે—તારો
 સુંદર તારકજ્વલમાં, વિશાળ નબની માંસ,
 સરિતા જે સાગર વિષે, તારા દર્શન થાય.
 જ્યાં જ્યાં ફરીએ ત્યાં ત્યાં નિવાસ તુજ નજરે પડે રે,

દિવસે તેમજ રજની તિમિરમાં પણ તુજ ભાસ;
 તારૂં સંમરણુ નિર્મળું, અમ દુદયે નિત્યે રહે રે—તારે.
 વિવિધ રંગ આ અવનિમાં, કવળ અમે અજાણુ,
 કર પકડી કરૂણા કરી, ખતાવજે સન્માર્ગ;
 તારા સમર્પ શરણુની, સહાય છે અમને ધણી રે,
 તેનો આશ્રય લઈને બળવીએ નિજ ધર્મ;
 નિશદિન થાય અમારૂં રહેવું તુજ સંગમાં રે—તારે.
 સત્ય પ્રેમ ને શાંતિના રૂપ સુખકર સ્રોત,
 વહો નિર્મળ અમ જીવનમાં રહે ન ચિન્તે ક્ષોભ,
 બની રહી શુદ્ધ, અમારાં દુદય, નિત્ય તુજમાં વસોરે.
 તજીએ તુજ કરૂણા થકી અહંભાવ વિચાર,
 રહે નહિ 'તું' 'હું' ના કંઈ ભેદ એક બનીએ સદારે—તારે.

હાથાભાઈ લક્ષ્મણભાઈ પટેલ

*

૧૭

ધણુ

(આથો માસે શરદ પુનમની રાત બે-એ રાગ)

હૃયો સૂરજ બે લીલુડા વનમાંરે,

હૃયો હૃયો સરવર-ગિરિવરને તટે.

જળ્યાં ઘેર ઘટામાંનાં પંખેડું રે,
 જળ્યાં જળ્યાં મેના, પોપટ મોરંજા.
 ધણુ કંઈને ચાડ્યા વન ખાલ ગોવાળો રે,
 ગાયો લઈ જશે એ આધી સીમમાં.
 ફરતા ફાટ્યો આંખલિયાનો ફાલ રે,
 શીંગો એ સરવારિયા પરનો વાયરો.
 ધણુ ગરશે લીલમટું ઘાસ લવિંગ રે;
 સરવર નીર પીશે ને તેમાં ધૂમશે.
 ઘાડાં જળ્યાં જળ્યુડીનાં ઝાટો રે,
 તેને શીંગે ધણુ વેરાતું ઢળી જશે.
 ફરના સરવર ભરતા ઝરણાં જવો રે,
 ગીતડાં ગાતાં નાદ રાયકા રેલશે.
 આંખાની મંજરીઓ ખાતી કાયલરે,
 વસન્તની વાંસલડી સરિખી બોલશે.
 ચીંત્રામાં ચળકતા મરવા વીણીરે,
 છાંયે બેઠા રાયકા ભાત આરોગશે.
 વૈશાખે વંટોળ ઉનાધખ વાશેરે,
 ધૂળના વાદળ રચશે વનના વાયંરા.
 બળતાં કિરણોના વરસાદ વરસશેરે;
 બળશે ધરતી, બળશે પ્રાણી પાંદડાં.

વિયોગ શો કંઈ મોમ ધખે આકાશરે.
 સૂકવશે સુષિ, રસ આંગે સિંચશે.
 ચરતાં પંખી, ડાંગે ભેળાં થાશેરે,
 વિસામે વિરમશે જગના પંથીઓ.
 કડવી લીમડીઓની મીઠી છાયેરે,
 રૂમાલના આશીઠ રાયકા પોકશે.
 ફિલ્લ ફિલ્લ કરતાં બહાણપડાં પંખેરે,
 બહાણ ગોવાળ હાલરડે ચંધાડશે.
 લીલમજમ પદ્મવમાં ઠરતો વાયુ રે
 થકિલા ગોવાળનો થાક ઉતારશે.
 નમનો પોરે થશે ને સૂરજ નમશેરે,
 વાદળિયા સુરવરમાં દહેશે આવશે.
 તટનાં ધાત્રુ વિષે મધમાખ્ય ગગણશેરે,
 પાળોને શુભગારશે જગની વેલડી
 તરુવર કરતાં વાધી નેમની છાયારે,
 પશુ પંખી પણ લાગ્યાં મદભર ડોલવા.
 પોકર્યા રાયકા આળસ મરડી ઉઠ્યારે,
 હીને વગાડી ચતરંગ વાંસળી.
 આધી આધી ખોમાં વળતી ગાયોરે,
 વાંસલડી સાંભળશે ટપ ત્યાં ઉભશે.

જળ જળ નિર્મળ કમળો છૂંદતો મિસોર,
વાંસલડી મુણશે ને જળને ત્યાગશે.
જે જે ! ધેરા બવયમુના તં રમતારે,
અનહરે વગાડે જોવિન્દ વાંસળી.
મુણ, સમાજ આચર એ ગીતના લેહારે,
પમુથી એ પામર શું આપણુ માનશે ?

કવિ જ્ઞાનાશ્રી

૧૮

જસોદાનો વિદાય

મારું માણેકડું રિસાયુરે, રા. નળીઆ,
તારા મનમાં એ શું આવ્યું રે સામળીઆ !
હું અપરાધલુ માતાને મૂકી, શા માટે રોડાવ્યું રે સામળીઆ !
મારું માણેકડું. ૧

કાલિંદીનું કાળું પાણી, માંહે વળે કાળો કાળી
હવે આશા તે સી મળવાની, કેમ આવે વનમળીરે
સામળીઆ ! મારું. ૨
સંતાન રૂપી મોહું ધન તે, કેમ લીધું લૂટી,
મેં નવ જાણ્યું જાતન કરીને રતન પડ્યું કેમ છૂટીરે
સામળીઆ ! મારું. ૩.

પુત્ર પાત્રી હું છેલ્લે આશ્રમે, ઉછેરીઆ પ્રતિપાળી.
નીપન્થો રસ ઢળી ગયો હું, વિભ્રેગઆગે બાળીરે
શામળીઆ ! માફ. ૪.

નાકિ મોતી, પાયે ધુધરી, મોરમુગટ શિરધારી
ફરી રૂપ હું ક્યાંથી દેખું, મુત આંખે જોયારી રે
શામળીઆ ! માફ. ૫

કાને કુંડળ મુખમાં મોરલી, સાંજે જોદુગ આંખે
જૂખ્યો છાં કહી પેટ દેખાડે, મુને માડી કહી આજાંખે
શામળીઆ ! માફ. ૬.

પીતપિછોડી, કાછ કસે, મુજ કને નેતરં મોગે
હું ધરડી માને થાકી જણી, કાણુ વલોવા લાગે રે
શામળીઆ ! માફ. ૭.

હંડા જળમાં વાસો કીધો, પાળીમાં કેમ ગમશે !
મોર પોપટ ને પુતળી તારે, રમકંડે કાણુ રમશે રે
શામળીઆ ! માફ. ૮.

કંઈ તું મયો ને હું જીવું છું, આછું સગપણુ માટે
સાચું વહાલ તો જ્યાં જણાયે સાંજળતાં દેખું ફાટરે
શામળીઆ ! માફ. ૯.

કાષ્ટપેં પાપાણુ કઠિન છે, તેપેં કઠિન છે લોકું,
વજ તુલ્ય છે કાળજી માફ (લોકને) શું દેખાડું મોટું રે
શામળીઆ ! માફ. ૧૦

તેં મખાંતર દડાનું કાઢ્યું, મનમાં કંઈક દુઃખ આવ્યું
અનુખગાતું ખંધન વ્યાજ સાંભર્યું. તે માટે ઝંપલાવ્યું

શામળીઆ ! માઈ. ૧૧

નંદ જશોદા ગામ ગોત્રાળા, વ્યાકુંળ વ્રજની નારી
ચાર ઘડી પછી સર્વ પડજે, હુળધર રાખે વારીરે

શામળીઆ ! માઈ. ૧૨.

મેમાનંદ.

*

૧૯

જાનવરની જાન

(૭ ચોકા-ધેજ)

જાન જનાવરની મળી, મેઘાડખર ગાજે,
બકરીબાઈનો બેટડો, પરણે છે આજે. ૧
ઢોલ નગારાં ભેર ને, સૂર સરણાઈ તીણાં
સો સાબેલાં શોભીતાં, બેટાબેટી બેટીનાં. ૨
ઠીક મળી ડઠ લોકની, જરા ઠામ ન ઠાલો,
ઢોડે વરનો આપ ત્યાં, દડબડ દાઢીવાળો. ૩
સાજનનું શું પુછવું, બકરે કરી જોરો,
ભેગાં કયેઈ છે ભાવથી, મોટાં મોટાં ઢોરો. ૪
રાતા માતા આખલા, રાખી શીંગડાં સીધાં;
આગળ માર્ગ મુકાવતા, પદ પોલીસ લીધાં. ૫

સાળને એક ઘાંટડા, હાંડિ ઉઘી ઝાંડે,
 એનાં અરાડે નોકડાં, કામદારીની ગોંડે. ૬
 હારમાં એક બે હાથી છે, મોટા હાંતજવાળા,
 નીચું ન્યાળીને ડાલતા, હાંડિ સેઠ સુઢાળા. ૭
 હાથી ઘોડા તે છે ઘણા, હાર રોકતા પાડા,
 કાળા કઠંગા ને યમ, ખડ ખાધ જડ જડા. ૮
 આંખ ફાટી છાતી નીસરી, કરતા ખૂબ ખુંખારા,
 હોડે ઉછમતા ઘોડલા, સાળન થઇ સારા. ૯
 દફબો દમુ મધુ ચાલતા, પૂઠે બરીબ ગધેડા,
 હાલ હાલ કરી હોંડતા, ડીકાં બિના અતેડા ૧૦
 હારોહાર હજારો આ, માંહે માંહે લપાતા,
 ઢાણ આવે કામળાઓડીને, એ તો ગાડર ખાતા. ૧૧
 ચીતરાઈઓ વહેવાઈના, એને અકલ ન ઠાડી
 આડા અવળ અડકની, પૂઠે જાય બે ઢોડી. ૧૨
 ગકરા તે વળા બાખજી, હેમ એનું શું લેખું,
 શું સાંભર શીંગડાં લેખું, શું તે આંજે દેખું. ૧૩
 વરનો તે ઘોડા આવીઆ, વાંજે વાજાં વિલાતી,
 તેર બૂંચળે કાંઝી, લેખું અરડતી ખાતી. ૧૪

વરરાજા બે માસનું, બાળ બેં બેં કરતું,
 ઝડપાયું ઝપ ઝાળીમાં, મન માડીનું કરતું. ૧૫
 મંગળ બકરીબાઈ તો માય હરખી હરખી,
 જોડે જનરણી ધણી, કાંડે જોવાજ સરખી. ૧૬
 બકરી બાઈએ નાતની, ને બીજી ધણીઓ,
 આણી આડોશ પાડોશણો, બાયડી બેનપણીઓ ૧૭
 ભેંસ, ભુંડણ ને ઉંટડી, ઘેટી, ઘોડી, ગધેડી,
 ગાય બિલાડી ઉંદરડી ને, એક કુતરીએ તેડી. ૧૮
 વાંદરીઓ નથી વીસર્યા, દશ વીસ આ કુદે !
 સાથે સામટાં ગામ સૌ, સાતે સૂરને છૂંદે. ૧૯
 કાઠ બેં બેં કાઠ ભેં ભેં કરે, કાઠ ભુંકતી ભુંકું,
 કાઈ ગુંચું મ્યાઉં મ્યાઉં કરે વેર વાળે કો કુકું. ૨૦
 ફૂકફૂક કરતી વાંદરી, જો જો નાચે છે કેવી ?
 ધન ધન ! બકરી ! ન કાઠની, જન તારા તે જોવી. ૨૧
 ચાર પગાંની જન આ, જોડી બે પગાં સારું,
 સમજે તો સાર નવલ બહુ, નહિ તો હસવું તો વાર. ૨૨

સ્વ. નવલગમ.

ફૂલવાડી

જાતની જાણુ તો લકત જન, કાં દાતા કાં સર;
નહ તો રહેજે વાંઝણી, મત ગુમાવે નૂર.

x

x

x

તેજ હવે તેજ હવે છે મથે સદા જે ઉચ્ચ થવા;
સફળ થાય કે નિષ્ફળ થાયે તો પણ તે હવતા ગણવા

x

x

x

હજારો ખેડાં ફરી વસે, નિર્ધનિયાં ધની હોય;
ગયાં ન જિમન સાંપડે, બુઝા ન હવે ઠાય.

x

x

x

ગરી જાડાં માંગું નહિ, હું પોતાને કાજ,
પરમાર્યને કારણે, માંગું ન સમજું સાજ.

x

x

x

શરણ મન થયું તે પૂર્ણ આનંદમાં હો !
શરણ મન પડેલાં કાષ્ઠ દી ના દુઃખી હો !

x

x

x

(કલાપી)

કડવા હોયે લીંમડા મીઠી તેની છાંય;
ખાંધા હોયે બોલકા તોય પોતાની ખાંધ.

x

x

x

ચાતક ચક્રા ચતુર નર પ્રતિદિન કરે ઉદાસ;
ખર ધ્રુવડ ને મુરખજન સુખે સુવે નિજ વાસ.

× × ×
વાણી શૂરા વાણીઆ રણશૂરા રંગપૂત;
સુખશૂરા જનકાદિકા દુઃખશૂરા અદ્ભુત.

× × ×
વાડ થઈને ચીમડાં ગળે, સોંધી વસ્તુ ક્યાંથી મળે ?
ખજું ખાતું હોયે જો અન્ન, તો જીવે નહિ એકે જન.
નવાણુ પીતું હોયે નીર, જીવ જાંતુ કયમ ધરે શરીર;
રાજ થઈ ને વૂંટી લે, પ્રજા હોણુ આગળ જઈ કહે ?

× × × (સમજાવે)
રજનું કરે ગજ, એકનું અખજ;
અજમ કવિની કલ્પના, કદી ન રહે કખજ.

× × × (ધીરજકાકા)
રતનાકર જોવો પિતા, લક્ષ્મી જોવી ખહેન;
લિસાટન પણ શંખને, જીવ્યો ભાગ્યની રહેણ.

× × × (દોલતરામ)
· · · (શિખરિણી)

મરે જૂએ ભાવે મૃગપતિ કદી ના તણુ ચરે;
તપે તાપે તોયે, સુખડ ન સુગંધી પરહરે.

× × ×

ખાજક ને માખાપનો જો સંબંધ જુલાય,
તો તો મારા તાતજી આ દુનિયા પલટાય !

x x x

કુવા ઢાંકણુ ઢાંકણું, ખેતર ઢાંકણુ વાડ;
ખાપનું ઢાંકણુ બેટડો, ધરનું ઢાંકણુ નાર.

x x x

ધરડો તોપણ બજાવીઓ, તોફાની પણ ગાય;
વકરેલો પણ વાણીયો, રૂઢેલી પણ માય.

x x x

મલીન મતિનાં માનવી, પરસુખે દુઃખાય;
ખર, જવાસો, આંકડો, વર્ષા સમે સુકાય.

x x x

રણુ અઢંતા સાયબા ! તું નવ જોજે વાટ;
તારાં બેલી તણુ જણાં, હૈયું કટારી ને હાથ.

x x x

અદેખા તણી આંખમાં કમળા કેરો રોગ,
પીજું દેખે પર વિષે, રોગ તણે સંજોગ.

x x x

પડતી ઈચ્છે પરતણી, અડતી આપ અહાય;
પણ પાપી શું કરી શક, ધાર્યું ધણીનું થાય.

x x x (હલપતર.એ)

વિદેશમાં વચર્યા વિના, મળે ન મોટું માન;
સમુદ્રમાં વખણાત શું, સીપ તણાં સંતાન ?

#

(દક્ષપતરામ)

૨૧

ઉખાણાં

કર-શોભે નહિ મુદ્રિકા, શિરછત્ર નહિ તાત;
તાપહરણુ માતા નહિ, જે છે જગ વિખ્યાત?—છત્રી
સવારમાં એક પ્રાણી ચાર પગે ચાલે,
અપોરે બે પગે, ને ત્રણ પગે સાંજે?—માણસ

(અચપણ, જુવાની ને ઘડપણમાં)

સોપારી જેવડું સારંગડું, તલનો ત્રીજો ભાગ;
એ સારંગડે બે રત્ન ગળ્યાં—એક ધરતીને બીજું આભર—

આંખની કીકી

નવા નગરની ઉંચી નારી
છોકરાં પરણે ને મા કુંવારી મીઠળ
અગ્નિ કુંડમાં નિપજે, બ્રમર કુંડમાં ન્હાય;
ચતુર હોય તે સમજજો, ફલ વેલાને ખાય—દીવો
પાણી થકી નિપજે, પાણી પડે છવ બય;
આલો જઈએ સખી બાળીએ, અદકું આવરદા થાય ?—
કાચો ઘડે

પગ વિના ફુંગર ચઢે, મુખ વિના ખડ ખાય;
 હંસા કહે રળિયામણું, કયું જનાવર જાય ?—ધુમાડો
 એક નરે નરને ગળ્યો, તેથી શોભે તંન;
 એ તો ઉત્તમ જન ધણો, સમજે તમે સજ્જન—ડગલો

*

૨૨

કહેવતો.

મન ચંગા તો કથરોટમાં ગંગા.

મોઠું ભેંસના મોટા ડોળા.

ગામમાં પેસવાના સાંસા ને પટેલને ઘેર ઉનાં પાણી.

પારકે ભાણે મોટા લાડુ.

મોસાળ જમવાનું ને મા પીરસનારી.

વર મરો કે કન્યા મરો પણ ગોરનું તરભાણુ ભરો.

કથરોટ કુંડાને હસે.

સતી શાપ દે નહિ ને શંખણીનો લાગે નહિ.

લુહાર વાડે સોઈ વેચત્રી.

ઝરણુની ચોરી અને સોયનું દાન.

બોર આપીને કલ્હી કાઢે.

સાપને ઘેર સાપ પચેણો.

માખી મારે તે માણસ મારે.

માં જોઈને ચાંદલો. ગાલ જોઈને તમાચો.

ધરાક જોઈને પડીકાં આંધે.

કાજ દુખળા કેમ ! તો સારા ગામની ફીકર.

છાશ લેવા જવું ને દાગી સંતાડવી.

ઠામ ગયું ને દોકરું સાપડયું.

વર વગરની જાન.

મધેડા ઉપર અંગાડી.

ખાખરની ખીરંદાલી સાકરનો સ્વાદ શું જાણે ?

સાપે છછુંદર ગળી - મૂકે તો આંધળો થાય, ગળે તો મરે જાય.

નહિ ત્રણમાં, નહિ તેરમાં, નહિ છોપનના મેળમાં.

ગરીબની વડુ મલુની લાલી.

ખોદે ઉંદર ને ભોગવે ભોરિંગ.

✽

૨૩

શ્રીરામનામસંકીર્તન

ધર્મસ્થાપનતત્ત્વર

રામ

મક્તિપરાયણમુક્તિદ

રામ

સર્વચરાચરપાલક

રામ

સર્વમધ્યમયવાગ્દ

રામ

ચૈકુષ્ઠાલયસંસ્થિત

રામ

નિત્યાનન્દપદસ્થિત	રામ
રામ રામ જય રાજા	રામ
રામ રામ જય સીતા	રામ
મયહર મંગલ દશરથ	રામ
જય જય મંગલ સીતા	રામ
મંગલ કર જય મંગલ	રામ
સંગત શુભ વિમલોદય	રામ
આનન્દામૃત વર્ષક	રામ
આશ્રિત વત્સલ જય જય	રામ
રઘુપતિ રાઘવ રાજા	રામ
પતિત પાવન જય સીતા	રામ

x

મૂકં કરોતિ વાચાલં પંગુલઙ્ઘયતે ગિરિમ્ !

ચત્ક્રપા તમહં વન્દે પરમાન્દમાધવમ્ ॥

[જેની કૃપા મૂકાને વાચાળ બનાવે છે, (અને પાંગળાને પર્વત
ઓળંગાવે છે, તેવા પરમ આનંદરૂપ પરમાત્માને હું વંદન કરું છું]

ખાલ-વાડી

ભાગ ૩ ને

ખંડ ૨ ને

(ધારણ પાંચમા માટે)

૧

પ્રભુ માર્થના

(ભૈરવી-રાગિણી)

મંગલ મન્દિર ખોલો,

દયામય ! મંગલ મન્દિર ખોલો !

જીવનવન અતિ વેગે વટાવ્યું,

દ્વાર ઉભો શિશુ ભોળો;

પ્રતિભિર મયું ને જ્યોતિ પ્રકાશ્યો,

શિશુને ઉરમાં દ્યો દ્યો,

દયામય ! મંગલ મન્દિર ખોલો !

નામ મધુર તમ રટયો નિરન્તર,

શિશુ સહ પ્રેમે ખોલો;

દિવ્ય તૃષાતુર આવ્યો ખાલક,

પ્રેમ અમીરસ ઢોળો,

દયામય ! મંગલ મન્દિર ખોલો !

*

નરસિંહરાવ.

વૈષ્ણવજન

વૈષ્ણવજન તો તેને કહીએ જે પીડ પરાધ જાણું રે,
પરદુઃખે ઉપકાર કરે તોયે મન અભિમાન ન આણેરે.
વૈષ્ણવ૦

સકળ લોકમાં સહુને વંદે, નિંદા ન કરે કાની રે;
વાય કાય મન નિર્મળ રાખે તો ધન ધન જનની તેની રે.
વૈષ્ણવ૦

સમદષ્ટિ ને તૃષ્ણાત્યાગી, પરસ્ત્રી જેને માત રે;
જિહ્વા થકી અસત્ય ન બોલે, પરધન નવ ઝાલે હાથ રે.
વૈષ્ણવ૦

મોહ માયા વ્યાપે નહિ જેને, દૃઢ વૈરાગ્ય જેના મનમાં રે;
રામનામશું તાળી લાગી, સકળ તીરથ તેના તનમાં રે.
વૈષ્ણવ૦

વલ્લભી ને કપટરહિત છે, કામ નાથને નિવાયાં રે;
જાણે નરસૈયો તેનું દર્શન કરતાં, કુળ એકાતર તાયાં રે.
વૈષ્ણવ૦

નરસિંહ મહેતા.

હરિનો મારગ

[રાગ ધોળ]

હરિનો મારગ છે શરનો, નહિ કાયરનું કામ જોતે;
 પ્રથમ પહેલું મસ્તકમૂઠી, વળતી લેલું નામ જોતે.
 સુત વિત દારા શિષ સમર્પે, તે પામે રસ પીવા જોતે;
 સિંધુ મધ્યે મોતી લેવા, માંહી પડ્યા મરજીવા જોતે.
 મરાણુ આદરે તે ભરે મૂઠી, દિલની દુઘ્ધા વામે જોતે;
 તીરે હોમો જીવે તમાસો, તે ઢાડી નવ પામે જોતે
 પ્રેમપંથ પાવકની જવાણા, ભાળી પાછા ભાગે જોતે;
 માંહી પડ્યા તે મહાસુખ માણે, દેખનારા દાઝે જોતે.
 માથા સાટે મોંધી વસ્તુ, સાંપડવી નહીં સહેલ જોતે;
 મહાપદ પામ્યા તે મરજીવા, મૂઠી મનનો મેલ જોતે.
 રામ અમલમાં રાતા માતા, પુરા પ્રેમી પરખે જોતે;
 પ્રીતમના સ્વામીની લીલા. તે રજની દિન નિરખે જોતે.
 * પ્રીતમ.

*

૪

‘સહુ ચલો જીતવા જંગ’

(લાવણી)

સહુ ચલો જીતવા જંગ જ્યુગલો વાગે;
 ચાલેમ ક્ષીને પડે, ક્ષેત્ર છે આગે—ટેક.

દટલાંક કમોં વિષે, ઢીલ નવ ચાલે,
 શંકા ભય તો બહુ રોજ, હામને ખાળે;
 હજી સમય નથી આવિયો, કહી દિન ગાળે,
 જન બહાનું કરે નવ સરે, અર્થ કા કાળે;
 ઝંપલાવવાથી સિદ્ધિ, જોઈ બળ લાગે—યાહોમ૦
 સાહસે કર્યો પરશુએ પુરો અર્જુનને,
 તે પરશુરામ પરસિદ્ધ, રહ્યો નિજ વચને;
 સાહસે ઈંદ્રજીત શૂર, હણ્યો લક્ષ્મણે,
 સાહસે વીર વિક્રમ, જગત સહુ ભણે;
 થઈ ગઈ જંગમાં મહા હકક નિજ માગે—યાહોમ૦
 સાહસે કોલંબો ગયો, નવી દુનીઆમાં,
 સાહસે નેપોલ્યન ભીડ્યો, યુરપ આખામાં;
 સાહસે લ્યૂથર તે થયો પોપની રહામા,
 સાહસે સ્કોટે દેવું રે વાળ્યું જોતામાં;
 સાહસે સિકંદર નામ, અમર સહુ જાગે—યાહોમ૦
 સાહસે બેડીના બંધ, કાપી ઝટ નાંખો,
 સાહસે જાઓ પરદેશ, ખીક નવ રાખો;
 સાહસે કરો વેપાર; જમે બહુ લાખો,
 સાહસે તજ પાખંડ, બ્રહ્મરસ ચાખો;
 સાહસે નર્મદાદેશ, દુઃખ સહુ માગે—યાહોમ૦

“શૂરા ખાવીશ હજાર”

(દિવ્ય છંદ)

વીરા ! ચાલો ઝટ રણમાં, કાઢો તાતી તલવાર !
હર હર હર નાદે ધ્રુમતાં, કરિયે અરિનો સંહાર !
રણધીરા હે રજપૂતો, મુજ અંગ તણા શણગાર !
રે ચાલો હલદીધાટે, શૂરા ખાવીશ હજાર ! ૧

“વીરા ! શું શૌર્ય ગયું છે ? શું રજપૂત થશે મુક્તિ ?
મેવાડ પરાધીન બનશે ? શું જશે શિશોદિય નામ ?
નહિ, નહિ, નહિ, રણમાં ચાલો, ઝગકાવો તમ હથિયાર !
રે ધૂમો રાણા સાથે, શૂરા ખાવીશ હજાર ! ૨

વીરા ! તમ આજે રણમાં, વહેશે અસ્ખલિત પ્રવાહ ;
રજપૂત ગૌરવ હજી પણ છે, તે જશે અકબરશાહ !
રે આજ પ્રતાપ પ્રતાપે, ધૂમી રહેશે રણ મોઝાર,
ને સાથે ઝુઝશે તેના, શૂરા ખાવીશ હજાર !” ૩

ગર્જન કરી એમ પ્રતાપે ઝાકાવ્યું રણે શરીર,
હાંકાર કરી ત્યાં ઉછળ્યા રાઠોડ શિશોદિય વીર,
ચંદાવત, સંગાવત ને, જાલા ચોહાણ પ્રમાર;
રિપુને હણવાને કૂધા, શૂરા ખાવીશ હજાર ! ૪

મોગલ યુવરાજ સલીમ ને, અંજર પતિ મહાવીર માન
 લઈ સૈન્ય અસંખ્યજ ઉભા, કંઈ સિંહુતરંગ સમાન !
 પળ મૃગટાળામાં ફૂટે, વનરજ કરી હોંકાર,
 ત્યાં ફૂંચા તેમ પ્રતાપી, શરા ખાવીશ હજાર ! ૫
 ધડ ધડ ધડ થાય ધડાકા, ખુબ તોપ તણા ચોપાસ,
 કડ કડ કડ તૂટી પડતું, નિચે આવે આકાશ !
 નેને ન જરા ગણકારી, ધરી અંતર સૌર્ય અપાર,
 ત્યાં મૃત્યુ મુખે હામાતા, શરા ખાવીશ હજાર ! ૬
 "આજે નથી પાછું ફરવું, સમરાંગણ છે, અવસાન;
 રિપુને હણવું કે મરવું, છે એજ અમારી ટહાણ !—
 એવું કહી સહુ ઝાઝવી, મોગલને મારે માર,
 રે રેલ સમા ત્યાં રેલે, શરા ખાવીશ હજાર ! ૭
 રણવીર પ્રતાપ બધે ત્યાં, કરતો ધૂમી નાદ પ્રચંડ,
 ખરું આજ પ્રકાશીત કીધું, રણમાં નિજ સૌર્ય અખંડ
 ભેદી અરિહાર ધર્યો તે, ખુદ સલીમ હતો જે ઠાર;
 હર હર હર કરતા ગરજ્યા, શરા ખાવીશ હજાર ! ૮
 આકાશ ધરા ત્યાં કપ્યાં, ડોડ્યાં ચોદે બ્રહ્માંડ !
 રણક્ષેત્રે આરંભાયો, સૌ ભીષણ હત્યાકાંડ !
 ઢગના ઢગ વીરો પડતા, નહિ થયતો કાંઈ સુમાર;
 હડતા અચલિત મોગલ ને, શરા ખાવીશ હજાર ! ૯

માયા રક્ષક ને મહાવત, રાણાએ રાણી રગ,
 ને સહીમ તણા ગજપર ત્યાં નિજ અશ્વે મારી છલંગ,
 પણ ગજ નિજ પતિને લઇને, ત્યાંથી નાંઠે તે વાર;
 રાણા સહ પાછળ દોડયા, શૂરા ખાવીશ હજાર ! ૧૦
 “અલ્લા હો અકબર” કરતા, ત્યાં કૂધા મોગલ સર્વ;
 નથી ભીરૂ બન્યા હજી કાંઈ, નહિ રણમાં ખોશે ગર્વ;
 ત્યાં ફરી વળી ચોપાસે કીધો પ્રભુનો ઉદ્ધાર,
 ને ઘેર્યા રાણા સાથે, શૂરા ખાવીશ હજાર ! ૧૧
 પણ વીર્ય અપૂર્વજ કાંઈ, છે પ્રતાપ ફરૂં આજ !
 એકલડો સૈની વચ્ચે, તે ધૂમી રહ્યા સિંહરાજ !
 અનુન શું આજે તેનો, યશ પામ્યો છે વિસ્તાર
 હા ધન્ય પ્રતાપ ! અને તુજ શૂરા ખાવીશ હજાર ! ૧૨
 એ યુદ્ધ થકી તણુ વેળા, રજપૂત ચોક્કા દધ પ્રાણ,
 ઉગારી લાગ્યા બગથી, નિજ રાણાને નીર્વાણ;
 પણ જોઈ વીરો નિજ પડતા, ફરી ભેટી ધસ્યો અરિહાર
 નહિ બાણ્યું હવે નથી સઘળા, શૂરા ખાવીશ હજાર ૧૩
 અતિ રોષ થકી બની ગાંડા, ઘેર્યા રાણાને ત્યાંય;
 ઝપ ઝપ ઝપ ચપળા જવી ચમકી અસિયો રણમાંય ?
 બણે ન પ્રતાપ હવે કાંઈ, મોગલથી બચે લગાર,
 નથી રહ્યા હવે સહુ તેના, શૂરા ખાવીશ હજાર ! ૧૪

એ સ્થિતિ રાણાની જોઈ; ઝાલાપતિ લઈ નિજ વીર,
 મુકી છત્ર પ્રતાપનું માથે, રણમાં દોડયો રણવીર !
 દિલ્લીશ્વર કેરું હલદયું, ત્યાં સૈન્ય અસંખ્યજ ત્યાર;
 રે ટપ ટપ ધરણી ઢળતા, શૂરા ખાવીશ હજાર ! ૧૫
 પણ રિપુને હણતા પહોંચ્યા, વીર રજપૂત રાણા પાસ,
 છોડવી મૃત્યુ મુખમાંથી, લાવ્યા રજપૂતની આશ !
 પણ ઝાલાવીર પડ્યો ત્યાં નિજ ધર્મ ખજવી સાર,
 ને રત્ન સહસ્ર ગુમાવ્યા, શૂરા ખાવીશ હજાર ! ૧૬
 ધડ ધડ ધડ થાય ધડાકા, ખુબ તોપ તાણા ચેપાસ,
 કડ કડ કડ તૂટી પડતું, નીચે આવે આકાશ !
 એ સૈન્ય અસંખ્યવિષેથી, નીકળ્યા રજપૂત પછી ખહાર,
 નહિ ક્યાં અરે કંઈ સધળા, શૂરા ખાવીશ હજાર ! ૧૭
 રાણાએ તે દિન અતે, છોડયું રણ હલદીધાટ,
 પણ જગતે જોયો તેની, શૂરી અસિનો ચળકાટ !
 નથી ભારતજન કદિ ભૂલ્યા, એ યુદ્ધ તણા ભણકાર.
 સહુ રમરે પ્રતાપ અને તે, શૂરા ખાવીશ હજાર ! ૧૮
 હા ધન્ય વીરા રજપૂતો ! છે ધન્યજ તમ તલવાર !
 શું કીર્તિ તમારી જગમાં કદિ કરમાશે પળવાર ?
 ધરધર અહીં હરનિશ માશે તમ શૌર્ય ગીતો નરનાર !
 રે ધન્ય પ્રતાપ અને આ ! શૂરા ખાવીશ હજાર ! ૧૯

ગુજરાતના રવીરો

પંચાસરનો રાજ, ચાવડાઓનું ભૂપણ;
 જયશિખર કહાં આજ, વળી તેનો સાજો પણ ?
 સૂરપાળ રણસિંહ ભુવડથી લલચાયો નહિ;
 કુલીનજાયો તેહ, મેં પણ દે દગો નહિ.
 મૂક મિત્રને જહ, અણી વેળાએ જે નર;
 લુંડી જાયો તેહ, જગતમાં તેજ ખરો ખર.
 ‘ધસ્યા પછી જે ખસે, ધિક્ જીવવું છે તેનું;
 છેલ્લો છઉં હું રાજ, પરાક્રમ કરી મરું હું.’
 એમ કહીને રાય, જીવમાં ધૂમ્યો ધસીને;
 ગાંડા ગજની પેર, આખરે પડ્યો લડીને.
 જયશિખરનું સેન, કુલિન રજપુતો કેરું;
 મુઉં રાજ ને ક્રાજ, નથી એ કરવું સહેલું.
 સ્ત્રીઓ મહેલની તેહ, લડી લઈ જીંગળ ને ગજ;
 મારી હાવી સેન, ખચાચું રાજનું થપ.
 ધન્ય પ્રેમ ને શૌર્ય, અરે તે કહાં છે આજે ?
 ધિક્ ધિક્ નરનાર, જતાં રણમાં જે લાજે.
 સોલંકી મૂળરાજ, વીર નાયક નહિ તોયે;

રણે ખતાવ્યું શૂર, ક્યાં કામો તે સ્થાયે.
 અનહીલવાડતું રાજ, વધાર્યું ઝાઝું તેણે;
 કહાં છે રજપુત આજ, શૂર દરશાવ્યું જણે ?
 ભીમદેવ હંમેશ, પ્રતાપી મોટો જોધો;
 ધણાંક ખીજાં રાજ, રાખતાં જોનો મોલ્લો.
 સિદ્ધરાજ શૂરવીર, થયો નામાંકિત રાજ,
 પ્રજાહિતનાં કામ, ક્યાં છે જણે ઝાઝાં.
 રાજ રા'ખેંગાર, જુનાગઢવાળો જણે;
 ક્યાં પરાક્રમ બહુ, મારીઆ સિધ્ધે તેને.
 સિદ્ધરાજ જ્યસિંગ, નથી દેખાતો આજે,
 જોધો તે જગદેવ, આજે કહાં ખિરાજે ?
 શૂરો ભોળો ભીમ, ભીમના જોવો જોધો;
 શૂરાઓમાં જોહ, ધરે ઉચો બહુ ઝોધો.
 દીલ્હીપતિ પૃથુરાજ, તેહ પણ જોથી ડરતો;
 ભીમ તેવો આજ, ઢાણ છે રણમાં લડતો ?
 કહાં કહાં તે શૂર, ઉર ઉંચું રણતુરથી ?
 ગયું જનનું નૂર, જુદું જુવે નહિ દૂરથી.
 ક્ષત્રિ ઠરું ખીજ; ઢાહી ગયેલું છે સાચે,
 અક્ષીણી કાયર રાજ, જનાનાથી બહુ રાચે.

વસંતી વિદાય

(ધન્યાશ્રી)

વસંતી એક વિદાય,
ઠહાલાંની વસંતી એક વિદાય.

પ્રેમ અને પરિચય વધતાં તો,
વિરહ સહી ન શકાય,
ઠહાલાંની વસંતી એક વિદાય.

ઉભરાતા ઉપકારો ઉછળે
લીનાં હૈયાં ભરાય;
ઠહાલાંની વસંતી એક વિદાય.

મનમાન્યાં ઠહાલાંની ઠહાપ,
પળ પળ નવ વિસરાય;
ઠહાલાંની વસંતી એક વિદાય;
આછા ને અધુરા કંઈ ભાવે,
સ્વજન કર્યાં શું થાય ?
ઠહાલાંની વસંતી એક વિદાય.

દિલના દેવ સમાં ઠહાલાંને,
આંસુ અર્પી રહેવાય ?
ઠહાલાંની વસંતી એક વિદાય.

લલિત

સંત સમાગમ

(ધોળ)

સુખદાયકરે, સુખદાયકરે, સાચા સંતનો સંગ,
સંતસમાગમ કીજીએ-ટેક.

જરે સંત સમાગમથી ટળે,
આશા તૃષ્ણારે, આશા તૃષ્ણારે, ઈર્ષા અભિમાન,
મોહ મત્સર મમતા બળે,
પ્રગટે ઉરમારે, પ્રગટે ઉરમારે, પ્રભુનું દ્રઢ જ્ઞાન-સંત.

જરે સંતસમાગમથી થયા,
મુનિ નારદરે, મુનિ નારદરે, હરિનું મન આપ;
અનેક પતિત ઉદ્ધારિયા;
જેના જથ્થોરે, જેના જથ્થોરે, મોટા પરતાપ-સંત.

જરે સિદ્ધ થયા સતસંગથી,
શુક આદિકરે, શુક આદિકરે, મુનિવર સુખરૂપ;
ચિત્ત ચોંટયું હરિરૂપમાં,
જાણ્યો સંતથીરે, જાણ્યો સંતથીરે, મોટા મર્મ અનુપ-સંત
જરે મહિમા મોટા છે મહંતનો

જને સેંચેરે, જને સેંચેરે, છુટે માયાની જળ;
 પ્રીતિ વધે પરિશ્રમમાં,
 મુકતાનંદ કહેરે, મુકતાનંદ કહેરે, તજી આળપંપાળ-
 સંતસમાગમ કીજીએ.

*

૯

પંડિતની તુળા

(અલખેશ્વરીરે અંબેશ્વરે જોવાને જઈએ-એ રાગ)

ધી ગોળ નહીં તોળાય, પંડિતની તુળા,
 અપે' છે નિર્મળ ન્યાય, પંડિતની તુળા.
 નાગ અવનિ નભમંડળની, ચીજ માપે મોટી નાનીરે
 મન બુદ્ધિના ભેદ જણાવે, શરમ ન રાખે કશાની;
 પંડિતની તુળા.
 હો કે ના હો ઈચ્છા પણ એ સૌની કસોટી કરતીરે,
 'ન્યાય જહીં તહીં ઈચ્છા કેવી ?' એ સૂત્રે અનુસરતી;
 પંડિતની તુળા.
 એ તુળાપર ઢાણ ચઢ્યોં ? આ ! મહાન્ સિકંદર ભૂપરે,
 ચૌવન ધન જય મસ્ત; ધર્યાં મણિ માણેક હાર અનુપ;
 પંડિતની તુળા.

મૂક્યું કસવા સામે તેની, ફાટેલ વસ્ત્ર નિદાનરે,
જે શિવ્યું ઢા ડોશીમાએ, દીનને દેવા દાન;
પંડિતની તુળા.

વસ્ત્ર વધ્યું ભૂપભાર નહિ કંઈ, ઉડ્યો ઉંચે તે આભરે,
પંડિત બોલ્યા, શું કરિયે ! છે અદલ તુળા ઇન્સાફ !
પંડિતની તુળા.

સદાવ્રતો હવે ચઢે તુળાપર, ગર્વિષ્ઠ શેઠ શ્રીમંતેરે,
સ્થાપ્યાં જે જગકીર્તિ કમાવા ખચી બહુ ધન ખતે;
પંડિતની તુળા.

ચીજપર ચીજ ધરતાં એનું ઢા, કાઢી શકે નહિ માપરે,
કરી પછ પછ સંચી દીન કાળે, ચઢતી રકમ જુજ આપ;
પંડિતની તુળા.

ગજબ થયો શો ? સદાવ્રતો, તૃણવત થઈ ઉંચે અડિયારે,
વજ્ર વજન જુજ રકમ જોઈ સહુ, સંશયદોલે ચઢ્યાં;
પંડિતની તુળા,

લેખું લેવા અતે સૃષ્ટિ, સમસ્ત પલ્લે માંડીરે,
સાગર ખળકયા, શેષજ સળકયા, હચમચી રહી ત્યાં ઢાંડી,
પંડિતની તુળા.

શું થાશે ?' સૌ ઢાઢ વઢે ને, પંડિત ધીરજ ધરતારે,

નાકે ચરમાં, ભાલ કરચલી, ચઢાવી ગોષ્ટિ કરતા;
પંડિતની તુળા.

એક મૂકે ને અન્ય ઉપાડે, ચતુર થઈ ક્યમ ચૂકે રે,
સત્ય, દાનવીર, પરાયી આત્મા, સામે પલ્લે મૂકે;
પંડિતની તુળા.

સૃષ્ટિ પલ્લું ઉછળિયું ત્યાં, પહોંચ્યું પરાની પારે રે,
આત્માનું નીચે ભૂતળ ફેડે, ડોલિદ* વાત વિચારે;
પંડિતની તુળા.

‘આ શું?’ વઢતાં છુટી દાંડી, છતતૂટી, પંડિત ગભરાતારે,
મૂકી તુળા ને મૂઠીવાળી, પલાયનમ કરી જતા;
પંડિતની તુળા
કૃષ્ણાનુચર.

*

. ૧૦

ધનવંતના ધર્મ

(દોષક ૭૬)

નિર્જળ ગામ નવાણુ ગળાવો, વાવ કુવા નદી તીર તળાવો;
શોધી જુનાં ફરી સઘ સુધારો, તે ધનના ધણી ધર્મ તમારો.
ધીંગી રચે રૂડી ધર્મશાળાઓ, જ્યાં નરનારી રહે નખખાઓ;

* પંડિત.

તે જનના તન તાપ નિવારો, તે ધનના ધણી ધર્મ તમારો.
 ચોક્કી નિશાળ વિશાળ ચણાવો, બાળકને શલ્લી ભાત લણાવો;
 ઉંમર આખી તણા ઉપકારો, તે ધનના ધણી ધર્મ તમારો.
 આદરવી વળી ઔષધસાળા, દુઃખ તજે જન જાત દુઃખાળા;
 લે સુખ બાળક રોગી ખિચારો, તે ધનના ધણી ધર્મ તમારો.
 ભાળી લિખારીદયા ભરી લાખો, રોટલી નાખી લિખારી ને રાખો;
 હોય ઉઠાય હોય જાગે હોય રો, તે ધનના ધણી ધર્મ તમારો,
 અંગ ગળેલ જળેલજ અંધા, ધારી શક નહિ ધીરજ ધંધા;
 એ જન પાલન પુંજ ઉધારો, તે ધનના ધણી ધર્મ તમારો.
 ૧૬૫૫૨૨૨૨

*

૧૧

‘તું દીન દુઃખીને આપજે’

[૫૬]

આપજે રે આપજે, તું ક્ષુધાતુરને, આપજે
 તું રંક જનને આપજે,
 તું દીન દુઃખીને આપજે.

મળે તને ભોજન રૂડાં ગણી પ્રભુનો એ પાક,
 પીથ ન ખીડી તમાકુની. સુંધીસ ના તપખીર,
 તે ત્યજવાથી નહિ પડે, તુજ આ પ્રિય શરીર

તું વ્યસન દ્રવ્ય બચાવજે,
 તું રંક જનને આપજે,

તું ક્ષુધાતુરને આપજે.
 જાળી ભુખથી પીડિતને, ના મુખ તુજ સંતાક.
 તું દયા હૃદયે આણજે,
 તું રંક જનને આપજે,
 તું ક્ષુધાતુરને આપજે.
 પીશ ન ખીડી તમાકુની, સુંધીશ ના તપખીર,
 તે ત્યજવાથી નહિ પડે, તુજ આ પ્રિય શરીર
 તું વ્યસન દ્રવ્ય ખચાવજે,
 તું રંક જનને આપજે,
 તું ક્ષુધાતુરને આપજે.
 ભોજન સમયે પેટ ભરી, ખાઇશ ના તું ભાઇ !
 થોડું અન્ન ખચાવીને, દે જેને નથા કાંઈ
 એથી ન મરીશ તું જાણજે,
 ઔદાર્ય અતર આણજે,
 તું રંક જનને આપજે.
 અતરને તું ત્યાગજે, ત્યજ દેજે મુખવાસ,
 એ ધનથી તું દીનગી, ભૂખનો કરજે નાશ.
 તુજ ધર્મ તું સંભારજે,
 તું ક્ષુધાતુરને આપજે,
 તું દીન દુઃખીને આપજે.
 સુવસ્ત્રો ધરીશ ન અંગપર, જમીશ ન તું મિથાન,
 આણ તે દ્રવ્યે રક્ષજે, ઠાઠ ક્ષુધિતના પ્રાણ.

નિજ સુખખસિંદધ રાયજે,
 તું દીન દુઃખીને આપજે,
 તું ક્ષુધાતુરને આપજે.

રોગજનક બહુ ભોગની, ભારે ત્યજીને પ્રીત,
 સાદું જીવન ગુજરીને, બચાવજે તું વિત્ત-
 દીનદુઃખ તેથી વિદારજે,
 તું ક્ષુધાતુરને આપજે,
 તું રંકજનને આપજે.

એકાદશીથી તને થતાં, આભ અવનિ બે એક,
 ભૂખમરાનાં કષ્ટ તો, વિચાર ધરી વિવેક.
 તું દીનદુઃખે દાઝજે,
 તું રંકજનને આપજે,
 તું ક્ષુધાતુરને આપજે.

અન્યતણી ચિંતા વૃથા, શીદ થરું મન માંહ,
 એવી સ્વાર્થી વૃત્તિ નીચ, રખે તુંથી પોષાય.
 તું આત્મ સમ સહુ જાણજે
 તું દીનદુઃખીને આપજે,
 તું રંકજનને આપજે.

સત્કમેળે સાધવા, આ સમ અન્ય પ્રસંગ,
 ફરી ફરી નહિ આવે લહી, દે ધરી અંગ ઉમંગ.

તું દાનને મન માનજે,
સુરવૃક્ષ ભૂમિનું વાવજે,
તું ક્ષુધાતુરને આપજે.

દુઃખીનાં દુઃખ ટાળતાં, તુજ સઉ દુઃખ દળાય,
અવરતણું હિત સાધતાં, તુજ હિત સહજ સધાય.

તુજ હિત તું આ વિધિ સાધજે,
તું દીનદુઃખીને આપજે,
તું રંકજનને આપજે.

છોટાલાલ જીવનલાલ

x

૧૨

રખો પીઆને

(મ દાકાંતા)

ફેંકી દેને તુજ કરથી આ પત્થરો ગોફણી આ,
મારે આવી મુજ ચમનમાં જોઈએ ફૂરતા ના;
જ પંખીડાં મુજ ચમનને લાગતાં ધા ન છોડે,
તે પંખી છો મુજ ફળકુલો આપતાં પૂર્ણ હર્ષે.
અ સૌ માગે જરૂર ઘટતો પાકમાં કાંઈ હિસ્સો,
થોડું માગે જીવન અર્થે સ્વલ્પ દેવું ઘટે તો;
ખાઈ પીને સુખમય બની પંખીડાં ગીત ગાતાં,

નાનું મોટું સમજ સુખમાં જીવતાં સર્વ નાનાં.
 આ મોટું છે ઉપવન અને પંખીડાં છે ઘણેરાં,
 ખાંધે માળો તર ઉપર એ છાંયમાં કવી શ્રદ્ધા ?
 ધા શા માટે ? ગરીબ બહુએ ! સ્વલ્પ સન્તુષ ભોળાં !
 તે સૌ માટે મુજ ચમનમાં જોઈએ ફૂરતા ના.

કલાપી.

#

૧૩

મહેતોજી મામેરે ચાલ્યા

[રાગ ધન્યાશ્રી]

નરસૈં મેહેતે ઘેર તેડાવ્યા, સગા તે વૈળજીવ સંતજી,
 મોસાણું લઈ આપણે જવું છે કુંવરબાઈનું શ્રીમંતજી.
 જુની વેલને ધૂંસરી વાંકી, સાંગીx સોટા ભાગીજી,
 ડાનાં તળાયાં+કાની પિંજણીયો.* બળદ આણ્યા બે માગીજી.
 મહેતોજી મામેરે ચાલ્યા, સમયા શ્રી જગદીશજી;
 તણ સખિયો સંગાતે ચાલી વેરાગી દશ વીશજી.
 સંપુટ ત્રાંખાની ડાબલીનો, તેમાં બાળ મુકુંદજી
 કંઠે હાર કરીને રાખ્યા, દામોદર નંદન નંદજી.
 વેલની પૂઠે ઢાથળો ખાંધ્યો, માંહી ભયાં વાજિંતજી,

x બેસવાની સાદી. + ગાદી. * પાંજરી.

ગાંઠડી એક ગોપીયંદનની, તુળશી કાષ્ટ પવિત્રજી.
 મોસાળાની સામગ્રીમાં, તિલક ને તુળશી માગજી,
 નરસૈયાને નિર્ભય છે જ, જોગવશે ગોપાળજી.
 બળહીણા બળદો શું હીંડે, ઠેલે વૈષ્ણવ સાથજી;
 સોર પાડે ને ઢાળ ચઢાવે, જ જ વૈકુંઠનાથજી.
 એક બળદ ગળિયો થઈ બેસે, આપલો તાણી બચજી;
 પડ્યાને પૂંછ ગ્રહી ઉઠાડે, કૌતુક ઢાટી થાયજી.
 સાલે સાલ જૂજવાં દીસે. રથતણાં બહુ વઢજી;
 સાંગીનો બહુ શબ્દજ ઉઠે, ચૂચવે છે બહુ ચઢજી.
 ચડે બેસે ને વળી ઉતરે, લે રામકૃષ્ણનું નામજી;
 મધ્યાહ્ને મહેતાજી આવ્યા, જોવા મળ્યું ઉના ગામજી.
 શું જાણે વૈષ્ણવનો મહિમા, વિષયીપુરના લોકજી;
 ઢાક પહોંતા કુંવર વહુના, મામેરું છે રોકજી.
પ્રેમાનંદ

#

૧૪

નળને શોધતી દમયંતી

(રાગ રામગ્રી)

બૂલી બમે છે બામિની, નૈરધ નાથની નારરે;
 હો નળ હો નળ બોલતી, ભીમકરાજકુમારીરે.

બૂલી

ધોવાયું કાજળ આંસુએ કરી, વેદનાએ વ્યાકુળરે; ભૂલી.
 અર્ધ ઉઘાડી દેહડી, નાથે ફાડયું છે પટકુળરે. ભૂલી.
 એવે દીઠો એક ચીતરો, ધાર્ધ દમયંતી ઉલટરે; ભૂલી.
 પૂછે ભાળ નળ ભૂપાળની, છે તારા જેવી કટરે. ભૂલી.
 શાર્દૂલ દીઠો વાટમાં, વૈદરણી પૂછે ધરી વડાલરે; ભૂલી.
 નૈષધનરેશ વાટે મળ્યા, છે તારા જેવી ચાલરે. ભૂલી.
 સાવજ થાયે ગાભરા, ભય પામી નાસી જાયરે; ભૂલી.
 રખે વનદેવી અમને ઝાલતી, પશુઅરિ કંપાયરે. ભૂલી.
 પૂછે ઉંચા દ્રૂમને, તારી ગગને ગઈ ડાળરે; ભૂલી.
 તરુવર જે મારી વતી, કહીં દીસે ભૂપાળરે. ભૂલી.
 પર ઉપકારો સદા તમો, વળી શીતળ તારી છાંયરે; ભૂલી.
 નૈષધનાથ કયલું દીઠડા, જેઉં છોં વનમાંયરે. ભૂલી.
 તરૂ ઉત્તર આપે નહીં, તેમ તેમ રાણી રોયરે; ભૂલી.
 પ્રણયસ્તોત્રે જયારે પરહર્યાં, શત્રુ થયાં સર્વ કાઈરે. ભૂલી.
 અજગર પડ્યો છે વાટમાં, વિકાસી મુખ ભાગરે; ભૂલી.
 દમયંતીએ જાણ્યું નહીં, તેના મુખમાં મૂક્યો પાગરે. ભૂલી.
 ચરણ ગળ્યો જનુ લગી, વિષ ચઢી ગયું શરીરરે; ભૂલી.
 પડી ભોમ સાદ નળને કરે, મુખે પાડી રીકરે. ભૂલી.
 અજગર આનંદ પામીઓ, ભલું જડ્યું ભક્ષરે; ભૂલી.
 વૈદર્ભી ધણું વલવલે, ઉંચા ચઢી ગયાં ચક્ષરે. ભૂલી.

કંઠે બધાઇ કાચકી, મુખે પડીઓ શોષરે;
 મરણ સમે મૂકે નહીં, હૃદયે રસના પુણ્યશ્લોકરે. ભૂલી.
 રોતી રાણી સાંભળી, પારધી આવ્યો ધાઈરે,
 પગ દીઠો અજગર મુખમાં, તેણે શ્યામાને સાહીરે. ભૂલી.
 પારધીએ અજગર મારીઓ, ઢાહોવાડાને ધાયરે;
 જતન કરીને મૂકાવીઓ, નળપત્નીનો પાયરે. ભૂલી.
 વૈદહીને વિષ ચઢ્યું નહીં, છે વાસવનું વરદાનરે,
 કરતલ વાસ સુના તણો, દેહી રહી પરમ નિધાનરે. ભૂલી.
 પ્રેમાનંદ

*

૧૫

પ્રાર્થના

[પદ-ભૈરવી કે દેશી]

અરજ સુણો અવિનાશી, અમારી અરજ સુણો અવિનાશી—ટક.
 આપ દયાળ અમે સૌ બાળક, એક તમારી આશ—અમારી.
 વાંક કરે બાળક તો બહુએ, ધરો ન લેશ ઉદાશ—અમારી.
 ભણતર ભણવા લેણાં થઈએ, કરશે નહિજ નિરાશ—અમારી.
 શુભ ગુણ લઈએ સહુએ સમજી, ન રહે લેશ ક્યાશ—અમારી.
 આપ શુભ મતિ સદગુણ સાથે, સહુમાં થાય સમાસ—અમારી.
 નિમજ મનમાં નિશ્ચિન રહીએ, પ્રસરે જેમ સુવાસ—અમારી.

સુખથી એવું માગી લઈએ, અંતર થાય ઉજસ—અમારી-
 આપ તણે આધાર મળ્યાથી, હૈયામાં છે હાશ—અમારી-
 ન રહે લેશ કુધારો કદી પણ, સુખનો થાય ન નાશ—અમારી-
 કેશવકૃતિ

#

૧૬

રામ રમકડું

રામ રમકડું જડિયું રાણાજી,
 મને રામ રમકડું જડિયું. ટેક.
 રમજુમ કરતું મારે મંદિરે પધાયું,
 નહિ દાઢને હાથે ધડિયું. રાણાજી.
 મોટા મોટા મુનિવર મથી મથી થાક્યા,
 દોઈ એક વિરલાને હાથે ચડિયું. રાણાજી.
 મુન શિખરનારે ઘાટની ઉપર,
 અગમ અગોચર નામ પડિયું. રાણાજી.
 પાઈ મીરાં કે પ્રભુ ગિરધર નાગર,
 માડું મન ચામળિયાશું જડિયું. રાણાજી.
 મીરાંબાઈ

હિન્દુનું ભવિષ્ય

[ગરબો]

માણ હવે ઉજળી થાશે રાત અંધારી આયમી રે લોલ,
 જાણણાં વાશે થાશે પ્રભાત દુઃખડાં જાશે શમી રે લોલ.
 માણ તારા ધાયલ પુત સપુત સુતેલા જાગશે રે લોલ,
 માણ થાશે ઝાઝો ઝંપાપાત જાતસુખ ત્યાગશે રે લોલ.
 જાગશે દાન દયાના વીર ધીર વીર જાગશે રે લોલ,
 જાગશે સાવજ ચિત્તા વાધ ઢશરી ત્રાડશે રે લોલ.
 વરસશે સ્વાતિના વરસાદ આકાશથી આવશે રે લોલ,
 માણ બે છીપે મોંઘે મૂલ મોતીડાં પાકશે રે લોલ.
 જાગશે રામ વિનામાં રામ ગર્વગંજન થશે રે લોલ,
 જાગશે જાગશે જાદવચંદ્ર અધમ ઉદ્ધારશે રે લોલ.
 જાગશે કણ્ઠાન્નુન થઈ એક ધનુર્વેદ ધારશે રે લોલ,
 જાગશે ભીમ અને ભડ ભીખ ભીધાં પણ પાળશે લોલ.
 જાગશે મેવાડી ભડવીર પ્રતાપનાં પણ ઘણાં રે લોલ,
 માણ એને યુગયુગના અપવાસ કરશે પારણાં રે લોલ.
 જાગશે શિવાજીનાં સેન ધરતી ધ્રુજવશે રે લોલ,
 જીતશે કુડકપટના ખેલ કુડ ત્યાં ધૂળ થશે રે લોલ.

માણ તારી કુખનાં કીર્તિગાન ગૌરવ ગાજશે રે લોલ,
 માણ તારાં દૂધમલ પીશે દૂધ દૂધ દીપાવશે રે લોલ.
 મંદ મૃદુ હિમાળાના વાય ઉત્તરના વાયા જશે રે લોલ,
 માણ જશે શગ દોગ શોકના થાક શીતળતા શાંતિ થશે રે લોલ.
 ઝરશે અમી ઝરણાં વરસાદ ભૂમિ બિંબવશે રે લોલ,
 ક્યારડે કલ્પતરૂનો પાક કણના કળશી થશે રે લોલ.
 માણ એવા મોં માગ્યા વરસાદ કુંદનના વરસશે રે લોલ,
 આવતી સાગરિયાની છોળ રતનચોક રેલી જશે રે લોલ.
 માણ તારા ભાગ્ય—સવિતા ભર્ગસિંચતો ચડતો જશે રે લોલ,
 પ્રભુજના શરદપુનમના ચંદ્ર સમો મધ્ય સ્થંભી જશે રે લોલ.
 માણ તારૂં ભારત બનશે સ્વર્ગ નંદનવન ગ્રાંખાં થશે રે લોલ,
 માણ તારા જય જય જય જયકાર જગત તણુ ગાજશે રે લોલ.
 વિહારી

*

૧૮

રંટીયો

(ભજન)

સ્વતંત્રાની સિદ્ધિરે, સ્વદેશ કેરી રિદ્ધિરે,
 વહાલો મારા રંટીયો હેણ.

જેના ગુંજનમાં રામ ઢેરાં નામ,
 જીવન ઢેરી શક્તિરે, જન્મભૂમિની ભક્તિરે,
 એ તો એકજ રેંટીયો હોજી—સ્વતંત્રતાની.
 પરદેશી પરતંત્રતા તોડે પળની માંદ્ય,
 દે આર્થિક સ્વતંત્રતા શીળી સુખની છાંય;
 નિર્ધનીઆનો બેલીરે,

એતો એકજ રેંટીયો હોજી—સ્વતંત્રતાની.
 સુતર ઢેરે તાંતણે સહજે મળે સ્વરાજ,
 જેનાં બળથી હિંદના સુધરે સઘળાં કાજ;
 રૂપાળો રઢિયાળોરે,

વહાલો મારો રેંટીયો હોજી—સ્વતંત્રતાની.
 સુદર્શન ચક્રર સમું સર્વ શક્તિનું પૂર,
 જમાં ગૂઢ રીતે ભર્યું સો સૂરજનું તૂર;
 એવો પ્રૌઢ પ્રતાપીરે,

વહાલો મારો રેંટીયો હોજી—સ્વતંત્રતાની.
 સ્ત્રીજન ઢેરા શિયળની રક્ષાનો કરનાર,
 યોદ્ધાને અવકાશમાં છે શાંતિ દેનાર;
 એવો અમાપ ગુણિયલરે,
 એ તો એકજ રેંટીયો હોજી—સ્વતંત્રતાની.

સ્વતંત્રતાની સિદ્ધિરે, સ્વદેશ ફેરી રિદ્ધિરે,
વહાલો મારો રેંટોયો હોજી—સ્વતંત્રતાની.

સીતારામ શર્મા..

*

૧૯

ફૂલવાડી.

હૈયું હતુમાનનું ચીયું, નિહાળી રામની મૂર્તિ;
દૃઢ્ય માઈ અરીસો છે, ઉઘાડીને જલે એ તે.

x x x x
વિયોગે ભૂલાયે પ્રીતિ, જન વૃથા એમ વદતાં;
ભૂલાયે ભુંસાયે પ્રીતિ નહિજ એ સ્વાર્થા સ્વપ્નાં.

x x x x
મર્યું, ખોવાયું, વા ઢળી ગયું કહો કે ઉડી ગયું;
ભળ્યાં ભૂતે ભૂતો, લય નથી થયું એ કપૂતરં.

x x x x
તમારા રાજ્યદ્વારેના ખૂની ભલકા નથી ગમતા;
મતલબની મુરબત જ્યાં, ખુશામદના ખબના જ્યાં.

x x x x

અંજલિ ગમગીનીની સદાએ અપ્યાં થકી;
પ્રભુની પામવા પ્રીતિ ખિન્દુ હર્ષ તણું વધુ.

x x x x
છે વૈધવ્યે વધુ વિમળતા જ્ઞેન સૌભાગ્યથી કેં;
છે ભક્તિમાં વધુ વિમળતા જ્ઞેન શૃંગારથી કેં.

x x x x
ખાપુ આ સૌ સુખ દુઃખ તણી વેઠ નાંખી નથી કેં,
આ તો બોળે કુદરત તણો માત્ર કલ્યાણકારી.

x x x x
દુંકી દષ્ટિ જન હૃદયની અંદર ખંડોળ બેતી;
ને તેથી આ સુખદ સરણી દીસતી ડાઘવાળી.-(કલાપી)

x x x x
ડગલે ડગલે ડુંગરા, વિકટ પ્રેમનો પંથ;
કૃપા કરે શ્રીરામ તો, સંત પામતા અંત.

x x x x
સિંહમૂછ ભોરિંગમણિ કૃપણધન સતી નાર;
તે જીવતાં પર કર નવ ચઢે, ત્યમ ક્ષત્રી તલવાર.

x x x x
કાયા કાચો કુંભ છે, જીવ મુસાફર પાસ;
ત્યાં લગી તારો બાણને ન્યાં લગી શ્વાસોચ્છાસ.
x x x x

દયા છે ઇશ્વરી માયા આ સંસાર કટુ મહીં;
દયામાં પ્રભુ—પ્રીતિનું કાંઈ જ્ઞાન જનો કરે.

x x x x

કરે જો કાંઈ તે સુખથી કરજે ને સુખી થજે,
પરન્તુ કાંઈ તું હ્યુપચુ રહીને કરીશ ના;
કરે છે માયું તું જરૂર સમજી એમ કરજે;
નહિ તો પસ્તાવો દુઃખમય અગાડી બહુ થશે. (કલાપી)

x x x x

સંસ્કૃત બોલ્યાથી શું થયું શું પ્રાકૃતથી નાશી ગયું;
બાષાને શું વળગે ભૂર જે રણમાં જીતે તે શૂર.—(અખો)

x x x x

હૃદય જો મળ્યું તો બધું મળ્યું;
હૃદય જો નહિ તો નહિ કશું.

x x x x

તે રાક્ષસોની ઉપર પ્રીતિ રાખવાની !
તે રાક્ષસોની સહ સાચવ દૈવી અંશ !
છે યુદ્ધ તો જગત્ત્રયું પણ પ્રેમ રાખી !
લોહી લીધા વગર લોહી દધજ કેવું !

x x x x

જીવવું જીવ લેધને આંહી એવી દીસે રીત.

કાઈને દુઃખ દેવાથી તૃપ્તિ કેમ થતી હશે ?

તાં તે ના તુજ રહી શકે તૂટશે સર્વ સાઈ;

માટે છોડી “તુજ” “મુજ” હવે દાસ થા ઈશનો તું.

જન્મને જીવનાં કૃત્યો છે આકસ્મિક સૌ અરે !

પાસા ફેંકે જન્મે સર્વે દા દેવો હરિ હાથ છે.

મર્યું છે યુદ્ધ બ્રહ્માંડે દેવ દાનવનું સદા;

હણે છે કાઈ તો કાઈ રક્ષાનું કરનાર છે.

વિના શકિત ઇલાજની દયા તો દુઃખ માત્ર છે;

દયાનાં અશ્રુમાં તોયે ઉંડી કંઈ મીઠાશ છે.

સુખ દુઃખ લલે જે હો તે હો ! સુખી મરનાર છે !

મરણ સુખમાં વીત્યું તો શી પછી દરકાર છે ?

અરે ઉંધ્યો ઝાઝું પણ થઈ પુરી છે રજની આ;

નવા સૂર્ય પૂર્યું નવીન અજવાણું દુઃખમાં.

ગમે તેવી નાની કૃતિ અસર વિના નવ રહે;
ગમે તેવું નાનું જન શુભ બહુએ કરી શકે.

x x x x

દયા જો કે છેદી દુઃખી દીલ તણાં ના દુઃખ શકે;
નકી પંપાળીને જીગર હલકાં તો કરી શકે.

x x x x

પુત્રીને ગૃહને નાણે જવારો ના થયો કદિ;
પિતૃની ને પ્રભુની કે દષ્ટિ તીખી તહીં નકી.

x x x x

કામના એ દુઃખોમાં છે યોગ્ય ના સુખ પામવું;
મરેલાં તો પ્રભુનાં છે તેનું માનજ રાખવું.

x x x x

દર્દથી જ મળે તે કેં દર્દની વાતથી મળે;
દર્દોની ઢા કયામાં તો દર્શનો પ્રભુનાં જડે.—(કલાપી)

#

૨૦

ઝિખાણા

કાળા કાળા કાકાજી, ઠગારાના પીર,
ગામગામ ઠામ ઠામ ખાય જાય ખીર!—કામડો.

કાળી કાળી કંકુબાઈ, આંખા ડાળ ડોલે,
હનાળામાંઠરી ખાતી, મીઠા ટહુકા બોલે?—ઝેલ.

કાળો ઘોડો લાલ લગામ,

પકડવા દે પણ બેસવા ન દે?—દીવો.

શિંગ સહિત જે જનમીએ, જોખનમાં શિંગ જાય,
જોખન ફીટીવૃદ્ધ થયો, શિંગ ફરીને થાય ?

—ખીજનો ચંદ્ર.

ચતુરા ચંચળ ચાલતી, થાકી ગઈ છે દિશ,
પાછી લાગી દોડવા, જ્યારે છેલ્લું શીષ ?—કલમ,
જીવ વિનાનું જનવર, દો મુખ પ્રત્યક્ષ દીઠ,
પીઠ ખવરાવી પીટીએ, બોલે મધુરં મીઠ ?—મૃદંગ.

નામ જોતાંમાં નાર, અંતરિક્ષ અવનીપર સાંધી,
વિના ગુને વણ વાંક, રહે લોહ સાથે ખાંધી;
માનવ જણ બે ચાર, ચઢી દુદ્યા પર બેસે,
આધી પાછી જાય; ફરી ઠેકાણે બેસે;
ચીસો નાંખે ચોમુખે, દયા ન આણે દેહમાં.
ચંડિત હશે તે પારખે, નર નારીના નેહમાં ?

હિંડાળાખાટ

ઉત્તમ કુળથી નીપજી, તાત તણે જે તાત;
તેની સાથે વિવાહ કર્યો એ સમજો સજ્જન વાત ?

છાશ-

#

૨૧

કહેવતો

સોનાની સાંકળમાં લોઢાનો ખીલો. વિંધ્યું તે મોતી.
શેરડીનો સાંઠો છેડા સુધી ગળ્યો હોય ? ચડે તે પડે.
ઉજળું એટલું દૂધ નહિ. પીળું એટલું સોનું નહિ.
મન હોય તો માળવે જવાય. ડુંગરા દૂરથી રળીયામણા.
ઝાટીમાંનો હારે ને મુઠીમાંનો જીતે. વાડ વેલાને ખાય.
ખાંધી મુઠી લાખની ઉઘાડી વા ખાય. ઠીકરી ધડાને ફેડે.
પાવલાની પોરી, પોણાનો થર, નાતરે ગઈ ત્યાં ભાડાનું ધર.
ગરથ ગાંઠે ને વિધા પાઠે. ઘઉં ગણે તે માંડા ભૂલે.
ખોદે તે પડે ને વાઢે તે વહે. પાઘડીનો વળ છેડે.
સુંઠને ગાંગડે ગાંધી ન થવાય. ધરડા વિના ગાડું ન ચાલે.
નગારાની ધુનમાં તતુડીનો અવાજ કોણ સાંભળે ?
ચોરીમાંથીજ અચર્યું. રાહનાં ગાડાં તે કંઈ રસ્તે રહે ?
પહેલે કાપીએજ માખ. ખાવો નાચ્યો તેમ બોડલી નાચી.

ઘેર ઘેર કાઢવના ચુલા. નખળા બળદને બગાઈઓ ઘણી.
 શેઠની શીખામણ ઝાંપા સુધી. ઘરડી ગાયને ડોક ડાહ્યું.
 ચોરના બાઘ ઘંટી ચોર. મહાદેવના ગુણ પૂજારી જાણે
 શેરડીવાળાનો સાક્ષી ગંડેરીવાળો. કુતરાની પૂછડી વાંકી
 કાપે સારનાર ને કીકા સરાવનાર. મુરખ માથે શિંગડાં.
 ઉસો આપનારને મુસો લેનાર. પાણી પીને ઘર પૂછવું.
 ગોળ ખાય ગુલબો ને મારખાય દુલબો. હૈયે તેવું હોઠે.
 સાપનો કરડયો તણખલાંથી ડરે. ધી ઢળયું તો ખીચડીમાં.
 દારડી બળે પણ વળ નહિ જાય. આંધળામાં કાણો રાજ,
 નાક કટ્ટા તો કટ્ટા પણ ધી તો ચટ્ટા. કુહાડામાં હાથો.
 વાંકી આંગળી વગર ધી નહિ નોકળે. પોથીમાંનાં વેંગણું.
 દૂધ પાઈને સાપ ઉછેરવો. આંગળી આપતાં પો'યું લે.
 ઉંટ મૂકે આંકડો ને બકરી મૂકે કાંકરો. હાથે તે સાથે.
 વરમાંથી ઘર થાય, ઘરમાંથી વર નહિ થાય.
 ટકાની તોલડી ત્રેર વાનાં માગે. હીરાની પરખ ઝવેરી કરે.
 જે દુઃખે જોગી થયા, તે દુઃખ તો આગળ રહ્યાં.
 ઘણો ડાહ્યો તણ ઠેકાણે ખરડાય. ઢાહ્યું ત્યાંથી કાપવું.
 લેને ગઘ પુત ને ખોઘ આવી ખસમ. જ્યાં ત્યાંથી સવાર
 મુરખ મિત્ર કરતાં દાનો દુરમન સારો. ઉંટનાં અઢારે વાંકાં.

મરદની મસાણે જવું સારું પણ નામરદની બને જવું ખોટું.
 નાદાનકી દોસ્તી જીવકા બન. કાલી કાકડીથી રાજી.
 ગોળે મરે તેને ઝરે નહિ મારવો. રામ નામે પત્થર તરે.
 રાજા, વાજાં ને વાંદરાં નચાવ્યાં નાચે. ચોરની ચાર.
 ખાર હાથનું ચીલકું ને તેર હાથનું ખી.
 મીયાં પડ્યા પણ ટંગડી ઉંચી. અન્ન તેવા ઝોડકાર.
 તાડ ચડનારને ટેકા ક્યાં સુધી ? દુધમાં ને દહીંમાં પગ.
 ફરતા ફરતી છાંયડી, ભરતી પછી ઝોટ.
 મનને ભાવે તે જગતને ભાવે. પટેલની થોડી પાદર લગી.
 ભીખનાં હાલ્લાં સીંકે ન ચઢે. મા મને કાઠીમાંથી કહાડ.
 નેવનાં પાણી કંઈ મોલે ચડે ? ખાલી ચણો વાગે ઘણો.
 દીવો સળગાવતી આવું ને ઘર લંગાવતી આવું.
 નવો નિશાળીઓ નવ દહાડા ઘણું કરે તો દશ દહાડા.

*

શ્રીરામનામસંકોર્તન

શુદ્ધ બ્રહ્મ પરાત્પર
 કાલાત્મક પરમેશ્વર
 શેષતલ્પસુખનિદ્રિત
 બ્રહ્માદ્યમરપ્રાર્થિત

રામ
 રામ
 રામ
 રામ

ચણ્ડકિરણકુલમંડન	રામ
શ્રીમદ્દશરથનંદન	રામ
કૌશલ્યાસુખવર્ધન	રામ
વિશ્વામિત્રપ્રિયધન	રામ
ઘોરતાટકાઘાતક	રામ
મારીચાદિનિપાતક	રામ
કૌશિકમલસંરક્ષક	રામ
શ્રીમદ્દહલ્યોદ્ધારક	રામ
ગૌતમમુનિસંપ્રજિત	રામ
સુરમુનિવરગણસંસ્તુત	રામ
નાવિકધાવિતમૃદુપદ	રામ
મિથિલાપુરજનમોહક	રામ
વિદેહમાનસરજ્જક	રામ
ત્ર્યમ્બકકાર્મુકભજ્જક	રામ
સીતાર્પિતવરમાલિક	રામ
કૃતવૈવાહિકકૌતુક	રામ
ભાર્ગવદર્પવિનાશક	રામ
શ્રીમદયોગ્યાપાલક	રામ

*

ત્વમેવ માતા ચ પિતા ત્વમેવ ! ત્વમેવ બંધુશ્ચ સખા ત્વમેવ !

ત્વમેવ વિદ્યા દ્રવિણં ત્વમેવ ! ત્વમેવ સર્વ મમ દેવ દેવ ॥

(તમેજ માતા છે. અને તમેજ પિતા છે. તમેજ બંધુ છે. અને
મિત્ર પણ તમેજ છે. તમેજ વિદ્યા છે. અને દ્રવ્ય પણ તમેજ છે..
હે દેવના પણ દેવ તમેજ મારું સર્વસ્વ છે.)

અનુક્રમણિકા

અંક રજા	પૃષ્ઠ	અંક રજા	પૃષ્ઠ
૧. હાથરસ્તુતિ	૧	૧ પ્રભુ પ્રાર્થના	૪૧
૨ ગામવર્તી શ્રીરામ	૩	૨. વૈષ્ણવજન	૪૨
૩ સ્વદેશપ્રીતિ	૪	૩. હરિનો મારગ	૪૩
૪ સુખ દુઃખ મનમાં ન આણીએ	૫	૪ સહુ અલો છતવા જંગ	૪૪
૫ રામ અને સુદામા	૬	૫. ગુરા ખાસીંગ હનર	૪૫
૬ નખળા પર ના હાથ કમાનો	૧૧	૬. ગુજરાતના ધૂરવીરો	૪૬
૭ હિલનાં પવનો	૧૨	૭ પસંબી વિલાય	૪૭
૮ કનક શ્રી	૧૪	૮ સંતસમાગમ	૪૮
૯ ગમાર	૧૫	૯ પડિલની તુળા	૪૯
૧૦. છવ્વાથી જોયું બહુ	૧૬	૧૦. ધનવતના ધર્મ	૫૦
૧૧. અવિધ્યના નાગરિકો	૧૭	૧૧ તું દીન દુઃખીને આપશે	૫૧
૧૨. ખલક ખલ	૧૮	૧૨. રખોપીઆને	૫૨
૧૩ કાકરો	૨૦	૧૩. મહેતોજી મામેરે આપ્યા	૫૩
૧૪. આંતરી નગરીનો મંદુ રાજ	૨૧	૧૪. નળને શોધતી કમળની	૫૪
૧૫ નહી આ શિર શ્રેષ્ઠ	૨૪	૧૫. પ્રાર્થના (અરજ સુલોભ)	૫૫
૧૬. હાથરસ્તુતિ	૨૫	૧૬. રામ રમકડું	૫૬
૧૭ ધણ	૨૬	૧૭ કાકરો અવિધ્ય (પરખો)	૫૭
૧૮. અંતરની વિલાય	૨૮	૧૮ રેડીઓ	૫૮
૧૯. જનાવરની જાન	૩૧	૧૯. શ્રદ્ધ-વાડી	૫૯
૨૦ કૃષ્ણવાદી	૪	૨૦. કૃષ્ણભા	૬૦
૨૧. કામળા	૩૭	૨૧. કહેવતો	૬૧
૨૨. કહેવતો	૩૮	૨૨. રામના મહાકોત ન	૬૨
૨૩. શ્રીરામના અસંકીર્તન	૩૯		

બાલ-વાણી [ભાગ ૧લો]

રાષ્ટ્રીયશાળાઓના બાળવર્ગ અને પહેલા ધોરણ માટે
કવિતાનો સંગ્રહ કિં. ૦-૧-૧

બાલ-વાણી [ભાગ ૨જો]

બીજા અને ત્રીજા ધોરણ માટે કવિતાઓનો સંગ્રહ
કિં. ૦-૨-

બાલ-વાણી [ભાગ ૩જો]

ચોથા અને પાંચમા ધોરણ માટે કવિતાઓનો સંગ્રહ
કિં. ૦-૪-

મહાત્મા માંધીજીના જીવનના કેટલાક પ્રસંગો:-

દરેક વાંચકા લાલક પુસ્તક ૦ ૪ ૦

બાલ પ્રાર્થના:-

સુંદર સુંદર પ્રભુ પ્રાર્થનાઓનો સંગ્રહ કિ, -૧-૩

લોકગીત:-

સંગ્રહકે, સ્વ. બાઈ રઘુજીતરામ વાવાલાઈ કિં. ૦-૧-૦

લીલમી સદીની ગુલામી:-

(મહાત્મા ટોલ્સ્ટોય કૃત) કિ. ૦-૮-૦

મળવાનું કેસલું:-

અનુલેખનમાળા મણકો ૧ થી ૬ સુધી

દરેકની કિં. ૦-૧-૧

નવયુગ પ્રકાશન મંદિર

લીમકચોક-સુરત

નવયુગ સુરક્ષાલયમાં પ્રસિદ્ધ અંકુશાઈ દેવાઈએ છાપી

